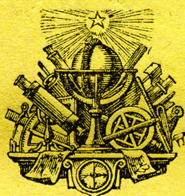
Suomen Historia.

Kolmas painos.

Suomen Historia.

Suomentanut G. C.

Kolmas parannettu ja lisätty painos.

Turussa,
G. W. Wilénin ja Kumpp. kirjapainossa,
1872.

Johdatus.

Suomenmaan muukalainen nimi, **Finland**, luultiin ennen tulewan wanhasta saksalaisesta sanasta **Fennen** (suo), waan lienee oikeemmin johdatettawa Keltalaisten kielestä, josta Germanilaiset kansan nimityksen lainasiwat, ja samaa alkuperää kuin sanat **Fen, Fena**, jolla Keltat luultawasti nimittiwät sitä wäestöä, minkä he Europaan tullessansa tapasiwat edellänsä. Samaa juurta lienee myöskin nimi **Finn** skandinawilaisten muinaistaruissa. Nimi **Suomi** on samaten luultu merkitsewän suomaata ja siitä wäärin johdatettu, waikka se epäilemättä on alkunsa saanut jostakin koko Suomen kansasuwulle yhteisestä nimityksestä, niinkuin myöskin on nähtäwä **Sabme** tahi **Same** nimestä, jonka Lappalaiset itsellensä antawat. — Myöhään tämä maa ja sen kansa owat tulleet muukalaisille tutuiksi; muinais-ajan siwistyneet kansat eiwät tietäneet niistä mitään. Sadan wuoden paikoilla Kristuksen syntymästä mainitaan ensikerran kirjoissa Suomalaisia; wasta kristinoppi, joka tuotiin tänne w. 1157, saattoi tämän maan Europan muitten maitten yhdistykseen. Harwat ja epäwakaiset owat tiedot tämän maan ja kansan muinais-aikaisesta tilasta. Suuri osa näitä tietoja on haettawa heidän naapuriensa (Wenäläisten ja Ruotsalaisten) historiantapaisista saduista, joissa kuitenkaan ei paljo muuta mainita kun keskinäisiä ryöstö-retkiä. Siihen aikaan

katsottiin waan sota-asiain muisto ansaitsewan säilytystä tulewiin aikoihin, ja sentähden jätettiin kansain sisällinen, useimmin hiljaisuudessa kaswawa, mutta kuitenkin tuiki tärkeä, siwistyminen ja edistyminen mainitsematta kirjoissa. Millainen meidän maamme ja kansamme tila oli näillä muinais-ajoilla, siitä tosin ei löydy kirjallisia tietoja; mutta itse maan luonnonlaadusta, kielestä, wanhoista muistomerkeistä, runoista ja saduista, joita meidän aikoina on paljo kokoiltu, saadaan tässä asiassa monta luotettawaa todistusta. Jo ennen lappalaisten ja suomalaisten tänne tuloa luullaan suomensukuisia kansoja asuneen täällä, niinkuin yleiseen Europan pohjaispuolessa, ja nimitetään niitä wenäläisissä saduissa **Tjud'eiksi**, ruotsalaisissa saduissa **Thurs'eiksi**, **Dwerg'eiksi** (kääpiöiksi), **Jotun'eiksi** eli Jättiläisiksi y. m., sekä suomalaisissa saduissa **Hiiden kansaksi**, **Wuorenwäeksi**, **Jättiläisiksi** j. n. e. Nämät pakenewat maahan tunkeutuwien suomalaisten edessä ja katoawat satujen harmaahan hämärään. Tarkempia tietoja heistä ei ole. Muistomerkkejä näistä pohjois-Europan alkuperäisistä asukkaista owat **Tjud-haudat** Wenäjällä, **Hiiden kiukaat**, **Jättiläisten haudat**, **Ättäpäät** y. m. sekä se seikka, että suomalaiset sanalla **Hiisi** merkitsewät pahuuden alkua ja olopaikkaa, josta arwellaan heidän olleen entisten asukaisten wihollisia, eikä ystäwiä.

Suomen kansan wanhin tila.

Keski-Aasian pohjaisemmat kankaat pidetään Suomen kansasuwun kotomaana, josta se on kulkenut nykyisiin olopaikkoihinsa. Ne kansat, jotka jo wanhempina aikoina asuiwat Europan itäisellä ra-

jalla, Urali wuoren seuduilla, arwellaan olleen samaa sukuperää, jota sen wuoksi on kutsuttukin **Uralilaiseksi.** Woimallisemmat naapurit (Slaawit ja Göötit) pakoittiwat heidät lewiämään itäiselle ja pohjaiselle Wenäjänmaalle, jossa myös, paitsi muita, tawataan nuo kaupastansa ja rikkaudestansa muinoin mainiot **Permalaiset** eli **Biarmalaiset,** jotka w. 1342 joutuiwat wenäjän wallan alle. Idästä tunkeusiwat nykyiseen Suomenmaahan **Lappalaiset, Hämäläiset** (joita Ruotsalaiset kutsuiwat **Tawasteiksi,** Wenäläiset **Jämeiksi)** ja **Karjalaiset,** jotka kaikki oliwat samaa, wasta mainittua kansakuntaa. Lappalaiset, jotka ensin tuliwat Suomenmaahan, pakotettiin poroinensa wetäymään Pohjan perille sitä myöten kun maanwiljelys leweni ja wähenti heidän laitumiansa. Monien paikkain nimet ja n. k. **Lapinrauniot** muistuttawat niitä aikoja, joina Lappalaisia tahi Samen kansaa asui etelämpänä Suomessa. Hämäläiset asentuiwat Suomen lounaiseen, Karjalaiset koilliseen osaan; Waasan läänin luoteis-kulmasta Uusmaan läänin kaakkois-kulmaan wedetty linja näyttäisi likimain rajan näitten molempain kansain wälillä. Ne Karjalaiset, jotka siirtyiwät Maanselän yli Pohjanmaan pohjaiseen osaan asumaan, nimitetään **Kainulaisiksi.** Nämät leweniwät Pohjanlahden (Kainulaisjärwen) pohjaisiin maihin ja tunkeusiwat myös pohjais Ruotsiinkin, josta heidän kuitenkin täytyi paeta takasin. Ne Hämäläiset, jotka asentuiwat nykyiseen Turun lääniin, kutsutiin **Suomalaisiksi,** joka nimi sittemmin on tullut koko Suomenmaan asukkain nimeksi.

Suomalaisilla ei ollut paremmin kuin muillakaan wähemmän siwistyneillä kansoilla järjestettyä waltakuntaa, eikä siis warsinaista hallitsiaakaan. He näyttäwät olleen yhdistettyinä pienempiin yhdyskuntiin: **kyläkuntiin, pitäjiin** ja **kihlakuntiin,** joissa

perhe-isännät ja kansan wanhimmat oliwat päämiehinä. Yhteiset asiat keskusteltiin ja päätettiin **keräjiksi** kutsutuissa kansan kokouksissa, joissa ehkä lienee jonkumoista oikeuttakin istuttu, niinkuin sana **sakko** osoittanee. Yhteisiä tarpeita warten maksettiin **weroa**. Sanat **wapaa, orja, suurisukuinen** y. m. osoittawat eroituksen löytyneen säädyssä ja arwossa, waikka **orja** useimmin näyttää merkinneen tawallista palwelijaa. — Wanhoista ajoista asti owat Suomalaiset wiljelleet maata, kaskea polttamalla, joka on paikasta paikkaan siirtywälle kansalle sopiwin. Jywälajista oli **ohra** tunnettu ennenkuin ruis ja kaura, joitten nimetkin owat wieraista kielistä lainatut. Osa Karjalaa (n. k. Tamma-Karjala) oli muinoin hewoiskorjuusta mainio. Metsänkäynti oli wanhin ja etewin elatuskeino, sillä metsän-eläinten nahkoja waihetettiin muukalaisten kauppatawaroihin sekä käytettiin weron maksunakin; ja siitä on sana **raha,** joka muinoin kielessämme ja wieläkin Lapin kielessä merkitsee metsän riistan nahkaa, saanut nykyisen merkityksensä. — Kauppa ja merenkulku eiwät olleet heille tuntemattomat. Hämeensatama, Kauppajoki y. m. oliwat mainiot kauppansa puolesta, mutta Koiwiston saari (Berko, Björkö) Suomenlahden itäisessä osassa oli muita kuuluisampi kauppapaikka, jossa käwi kauppiaita Wenäjältä, Gotlandista ja Saksanmaalta. Perman suomalaiset Wienan wesillä oliwat mailman mainiot kaupastansa. — Suomalaiset tunsiwat ja sepittiwätkin monenlaisia metalleja, warsinkin rautaa. Jokaista, joka osasi tehdä kaikellaisia tarwetkaluja, kutsuttiin kunnia-nimellä **sepäksi.** — Laulu ja soitanto, arwoitusten arwaaminen, satujen saarnaaminen j. n. e. oliwat heille mieluisia ajanwietteitä. Runon sekä tekiää että laulajaa kutsuttiin **runosepäksi** tahi **runoniekaksi;** laulaja lauloi yksin eli käsi kädessä toisen kanssa, jota sanottiin **puolta-**

jaksi tahi **säistäjäksi**. Paras ja kuuluisin soittoneuwo oli **kantele**, jolla soitettiin sekä yksin, että laulu-äänen awulla. Muita soittokaluja oli **torwi**, **sarwi**, **huilu** y. m. — Pidoissa juotiin **mettä** ja **olutta**, jonka pano näyttää olleen suomalaisilla tunnettuna taitona jo hamassa muinaisuudessa. — Heidän tietonsa ei ollut suuri; kuitenkin nähdään esim. tähtein nimistä, ajan jaosta y. m., etteiwät olleet aiwan tietämättömiä, waikk'eiwät tunteneet kirjoja nimeksikään, yhtä wähän kuin lukemista ja kirjoittamistakaan. — Monta kowa sotaa käwiwät Suomalaiset jo muinoin naapureitansa wastaan, ja heidän taitonsa sota-aseiden sepittämisessä sekä käyttämisessä ei ollut wähäinen. Heidän miekkansa ja nuolensa pidettiin suuressa arwossa ulkomailla; muista aseista mainittakoon **kalpa**, **nuija**, **tappara**, **joutsi**. Sanotaan heidän muinoin kulkeneen meriroswoinakin. — Heidän jumaluus-oppinsa oli luonnon woimain palweleminen, joita kutsuiwat haltioiksi: ilman ja ukkosen jumalaa tahi haltiaa sanottiin **Ukoksi**, metsän haltiaa **Tapioksi**, weden haltiaa **Ahdoksi**, manalan haltiaa **Tuoneksi**, karjan haltiaa **Kekriksi** j. n. e. Waikka 700 wuotta jo on kulunut sitten kuin kristinusko kukisti näitten jumalain tahi haltiain wallan, johtuwat wieläkin ne ajat mieleen moniaissa puheenparsissa, esim. **Ukko jyrisee**, **mene Hiiteen** j. n. e. Jumalaksi arwellaan heidän erittäin kutsuneen taiwaan jumalaa tahi haltiaa. Permalaisten kansassa palweltiin sen kuwaa suurella hartaudella. Jälkeiset sukukunnat owat kiitollisuudesta osoittaneet jumalallisen kunnian monille, wiisautensa ja laulu-taitonsa tähden merkillisille miehille (**tietäjille** j. m. s.), jotka owat Suomen kansaa johdattaneet omin woimin ottamaan ensimmäisiä askeleita siwistyksen tielle. Sellaisia miehiä oliwat runoruhtinas **Wäinämöinen**, ensimäisen kanteleen tekiä,

joka kristinuskon saarnattua pakeni pois, mutta jätti jälkeensä kanteleen ja jalot runonsa Suomelle ijäiseksi iloksi; taitawa seppä **Ilmarinen**, taiwaan-kannen takoja; sotasa **Lemminkäinen** y. m. Näitten miesten, sanan ja loihtimisen woimalla toimitettuja, urostekoja kuwaillaan **Kalewala** nimisen kirjan jaloissa runoissa. Siinä puhutaan enimmiten Pohjolan ja Wäinölän keskinäisestä riidasta, ja kuinka **Louhi**, Pohjolan noitaakka, laulu- ja noita-keinoillansa koettaa ko'ota turmiota Wäinölän lehtoihin ja Kalewalan kankahille; joitten hankeitten wastustamiseksi Wäinämöisen täytyy panna wiimeinenki wiisautensa ja runowoimansa. Kauwan kesti riita ratkaisematta, mutta wihdoin woitti Wäinämöinen; — walkeus woitti siis pimeyden isäimme maassa. Pohjola menetti **Samponsa** ja joutui sen perästä kurjuuteen ja leiwättömään elämään. Nämät runot, jotka myöskin antawat tietoja esi-isäimme koti-elämästä ja tilasta, todistawat warmaan, ettei suomen kansa silloin ollut wajouneena kokonaan raakuuden ja törkiäin lihallisten himoin waltaan, waan että halu paremman perään jo oli herännyt ja että siaa oli korkeammallekin siwistykselle.

Ruotsi walloittaa Suomen ja lewittää kristinuskoa maahan.

Suomalaisten usein tekemät ryöstö-retket Ruotsin ranta-maille yllyttiwät sen maan kuninkaita suostumaan romalaisten paawein waatimukseen, jotka, kristinopin ja oman waltansakin lewittämiseksi, kehoittiwat heitä kukistamaan ja kristityiksi kääntämään Suomalaisia. Kuningas **Erik IX, pyhäksi** kutsuttu, joka oli wahwistanut kristinopin wallan Ruotsissa,

lähti sotaretkelle Suomeen (1157) ja otti Upsalan pispan **Henrikin** myötänsä. Sotajoukko nousi maalle Turun seuduilla. Suomalaiset yrittiwät wastustamaan, mutta woitettiin, ja heidän täytyi antaa kastaa itsensä; sillä sen ajan tawoin lewitettiin kristinoppia (rakkauden, rauhan ja sowinnon oppia) tulella ja miekalla. Nousiaisten kirkko arwellaan olewan ensimäinen Suomessa rakettu kristin-kirkko. Walloitettu maakunta oli ainoastaan osa nykyistä Warsinais-Suomea ja sen turwaksi sanotaan Erikin perustuttaneen **Turun linnan**, jonka tienoille sitten kaswoi kaupunki, niinkuin muittenkin Suomeen sittemmin rakettuin linnain ympäristöille. Erik palasi jo samana wuonna Ruotsiin, mutta pispa pappein kanssa sekä pienempi sotajoukko jäiwät Suomalaisten kääntymystä edistyttämään, ja Henrikin luullaan kulkeneen Kokemäen joelle asti, jonka rannalla, 7 peninkulmaa sen suusta, wieläkin tawataan häwiämäisillään olewa huoneenrakennus, jossa hänen sanotaan saarnanneen *). Wanhan tarun mukaan oli hän pakanoita kastanut Turun lähisyydessä, Kupittaan lähteessä, joka siitä syystä on saanut Pyhän Henrikin lähteen nimen. **Lalli** niminen suomalainen talonpoika murhasi hänen Köyliön järwellä, kostaaksensa muka sitä wäkiwalta, jota pispa, waimon wäärän syytöksen mukaan, oli Lallin poissa ollessa käyttänyt hänen talossansa. Murhaaja otti sitten pispan hiipan ja leikkasi häneltä toisen peukalon, jossa oli kallis kultasormus. Tämä peukalo sormuksinensa on wielä kuwattuna Turun hiippakunnan sinetissä. Kuolemansa jälkeen luettiin Henrik pyhäin joukkoon ja kunnioitettiin paawin-opin aikana Suomen kansan **warjelus-haltiana** ja puolustajana taiwaassa. Hänen kunniaksensa pidettiin wuosijuhlia, joista wieläkin

*) Säilyttääksensä tätä huonetta kokonaan häwiämästä, on nykyisempinä aikoina rakennettu sen ympäri kiwinen muuri.

Turun markkinat 19 p. tammik. (Henrikin päiwänä) owat muistona. Kristinopin ja Ruotsin wallan lewittäminen pysähtyi sitten ajaksi. Sisälliset rauhattomuudet estiwät Ruotsin kuninkaita miettimästä Suomen asioita, ja täällä olewa kristin seurakunta oli liian wähäinen saadaksensa jotakin merkillisempää toimeen pakanallisten weljeinsä paljoa suurempaa joukkoa wastaan, jotka koettiwat puolustaa kalliinta tawaraansa: jumaluus-oppiansa, wapauttansa ja isänmaatansa. Näitten Suomen pakanain ja, paitsi sitä, Wenäläistenkin alinomaiset wäkirynnäköt oliwat (1200 wuoden paikoilla) wähällä peräti häwittää kristityt Suomesta; mutta tässä hädässänsä sai (1220) Suomen kristikunta esimiehekseensä, pispaksensa, **Tuomas** nimisen Englantilaisen miehen, joka kykeni tukemaan Henrikin alottamaa rakennusta. Senaikuinen jumalisuuden into yllytti häntä koettamaan saada Suomenmaan hengelliseksi waltakunnaksi, ja erilleen Ruotsista. Tämä hänen yrityksensä, kaikeksi onneksi, ei toki menestynyt; se olisikin saattanut Suomen kansan kowaan orjuuteen; mutta monet muut toimensa oliwat hywät ja hyödylliset. Hän hankki kristinopille uusia tunnustajia, lewittäen sitä laajemmalle, ja käwi sotaa Wenäläisiä wastaan waihtelewalla onnella. Hänen ajallansa muutettiin pispan-istuin Nousiaisista Räntämäelle, (Marian pitäjään, w. 1229). Wäsyneenä riitoihin ja wastuksiin sekä murrettuna omantunnon waiwoilta muutamista rikoksistaan, erosi hän wirastansa (w. 1245). Hänen jälkeinen pispa, **Bero,** joka hawaitsi mahdottomaksi saada Tuomaan koettamalla tawalla, ilman awutta Ruotsista, kristinuskoa edistymään, myöntyi antamaan osan tuloistansa Ruotsin kruunulle. Siellä oli silloin kuninkaana **Erik XI, sammalkieli** ja **nilkku** nimeltä; mutta walta oli oikeimmiten ruhtinaan Birger Månsson (Maununpojan) Bjälbon herran käsissä, joka oli waltakunnan

korkein wirkamies ja jonka tawallinen nimi on **Birger Jarl.** Tämä woimallinen mies lähti sotaretkelle Suomeen (w. 1249). Hän nousi maalle Hämäläisten satamasta (s. o. ehkä Pohjan pitäjän lahdesta), lähti sisemmä maahan, woitti Hämäläiset, joita aseilla ja sytytettyin poltto-rowioin uhalla pakotettiin kasteesen ja kristinuskoon. Wastasen waraksi hän rakennutti **Ruununlinnan** taikka **Hämeenlinnan.** Ruotsalaisia siirtolaisia arwellaan näinä aikoina muuttauneen asumaan Suomen eteläisille rantamaille (Uusmaalle). Koko Ruotsin alle kuuluwa osa Suomea luwattiin sitten herttuakunnaksi Birger Jarlin nuorimmalle pojalle Bengtille, joka sen sai wasta w. 1284. Hän ei liene koskaan Suomessa käynytkään.

Näin kristinusko ja Ruotsin walta saiwat woiton Suomessa. Birgerin wielä täällä ollessa kuoli kuningas Erik (1250) ja Birgerin poika **Waldemar,** ja samalla Folkunga-sukukunta, nousi kuninkaan-istuimelle Ruotsissa. Kuitenkin Birger piti käsissänsä hallituksen kuolemaansa asti (w. 1266). Neljän rauha-la'in (koto-, waimo-, kirkko- ja keräjä-rauhan) säätämällä hän wahwisti maan-rauhan (ruots. **edsöre),** jota kutsuttiin kuninkaan walaksi sentähden että kuninkaat walallansa sen wakuuttiwat alamaisillensa. Joka tämän lain rikkoi, hänellä ei ollut, koko waltakunnassa, lailta turwaa. Tämän lain hyöty ulottui Suomeenkin. Waldemarin syösti kuninkaan-istuimelta weljensä, **Magnus Ladulås** *) (1276). Hänen toimellansa asetettiin (1285) **aatelinen ratsuwarustus** ja **maallinen rälsi-oikeus** (frälse), joka oli semmoinen, että jokainen maatilan haltia sai sen **wapaaksi** kaikista weronmaksoista, jos hän omalla hewosella ja omin waroinsa antausi sotapalwelukseen.

---

*) Ladulås on suomeksi Latolukko, jonka Magnus sai kunnianimeksensä sentähden että hän rauha-lakein woimassa pitämisellä wahwisti omisto-oikeuden ja niin tawoin ikääskun pani lukon latoin owihin.

Tällainen sotamiehenpito on meidän aikoina joutunut unohdukfiin, mutta wapaa-talot owat pysyneet werottomina. Magnus kuoli w. 1290 ja jätti wallan wanhimmalle **Birger** nimiselle pojallensa, jonka alaikäisenä ollessa waltakunnan marski (sotaministeri) **Torkel Knutson** (Knuutinpoika) toimitti hallitusta. Lähtemällä sotaan itäpuolella wielä pakanoina olewia Karjalaisia wastaan, pani tämä mies toimeen pyhän Erikin ja Birger Jarlin hankkeet Suomessa. Karjalaiset woitettiin ja kastettiin, jonka perästä **Wiipurin linna** rakennettiin (w. 1293).

Näin tuliwat Wenäläiset ja Ruotsalaiset toistensa rinnalle. Wenäläiset pitiwät itsiään Karjalaisten herroina ja oliwat myös heille saarnauttaneet kristinoppia, oman uskonsa mukaan, jo w. 1227. Tästä seikasta nousi sota. Wenäläiset piirittiwät Wiipuria w. 1294, mutta heidän täytyi pian lähteä pakoon. Ruotsalaiset waltasiwat ja warustiwat **Käkisalmen**, Wuoksen suulla olewan pienoisen linnan, jonka Wenäläiset wähää jälkeen (w. 1295) woittiwat takasin. Näin kesti sota monet wuodet muuttelewaisella onnella; eikä se ollutkaan juuri muuta kun keskinäisiä häwitys- ja ryöstö-retkiä. Kauppakaupungit pohjais Saksanmaalla, **Hansakaupungit**, jotka hawaitsiwat siitä suuren wahingon kaupallensa Suomessa ja Wenäjänmaassa, toimittiwat rauhan, joka päätettiin Pähkinäsaaressa (Orechowets, w. 1322), lähellä Newajoen alkua Laatokasta. Tässä Karjala jaettiin niin, että Wenäläiset saiwat itäpuolen taikka Käkisalmen läänin (suurimman osan nykyistä Karjalaa) ja Ruotsalaiset länsipuolen taikka Wiipurin läänin. Raja kulki pitkin Rajajokea poikki Wuoksen, Puruweden järwelle ja siitä pohjaista kohden Maanselkään asti. Kauwan oli tämä sydänmaitten läpi kulkewa raja epätietoinen ja riidan-alainen; wasta Täyssinä-rauhassa (w. 1595) määrättiin se tarkem-

min, ja on se sama, joka nyt eroittaa Karjalan ja Sawon toisistansa.

Tämän sodan aikana ruwettiin Suomen sisällistä hallitusta ja hoitoa panemaan toimeen. Maa jaettiin (w. 1306) kolmeen maaherran lääniin, joitten hallitsiat (maaherrat) asuiwat Turun, Hämeen ja Wiipurin linnoissa, kukin linnassansa. Wuonna 1300 siirrettiin pispan-istuin Turkuun, jossa tuomiokirkko silloin oli walmis. Silloin oli ensi kerran suomalainen mies, **Magnus**, pispana. Hän rupesi rakennuttamaan Piikkiön pitäjässä Kuusiston howia tahi linnaa, jossa Suomen pispat sittemmin usein hakiwat ja löysiwät turwan, waaran ja wäkiwallan aikoina.

Waikk'ei juuri sotaretkistä mitään mainita tähän aikaan, näyttää Ruotsin walta ja sen siwussa kristinoppi wähitellen kuitenkin lewenneen Suomen sisämaihin ja pohjaisiin paikkakuntiin. Käännyttämisen into ja woiton himo ajoi rantamaiden asukkaita lewittämään uskoansa sekä hankkimaan itsellensä kalastuspaikkoja ja metsä-osia näissä "erämaissa." Kauppamiehinä tunnetut **Pirkkalaiset** kiskoiwat itsellensä weroa täällä asuwilta Lappalaisilta ja tekiwät heidät kokonaan weron-alaisiksi (wuodesta 1277). Pitkin Pohjanmaan eteläistä rantamaata asettui siirtolaisia Ruotsista, ja kukaties jo silloin rakennettiin **Korsholman** linna, waikka sitä wasta w. 1398 ensi kerran kirjoissa mainitaan. Näin suurin osa Suomenmaata joutui Ruotsalaisten waltaan. Tässä asiassa Ruotsalaiset eiwät menetelleet niinkuin siihen aikaan ja muulloinkin woittajain tapa woitettuja kohtaan oli; sillä he salliwat wähitellen Suomalaisille samat lait, wapaudet ja oikeudet kun heillä itsellään oli ja jotka wakuuttiwat kullenkin omaksensa hengen, kunnian, wapauden ja omaisuuden. Näin tawoin Suomalaisten siwistys tosin ei perustunut omituiselle kannalle, kaikki muodostui muukalaisten mu-

kaan; Suomalaisten nimi katoaa tosin historiasta, jossa se sekauupi Ruotsalaisiin, ja heidän kielensäkin täytyy jäädä wähä-arwoiseksi ja wähitellen ahdistua alhaisimpaan kansaan, mutta sen siaan saiwat Suomalaiset kristinopin ja korkeamman siwistyksen Ruotsalaisilta, jotka jo siihen aikaan oliwat siwistyneempiä kansoja. Kristinoppi osoittikin kohta suurta waikutustansa kansan siweyden edistymisessä; kirkko herätti lainkuuliaisuutta ja yleinen järjestys alkoi lewetä maahan. Suomen eri maakuntain asukkaat joutuiwat likempään yhteyteen toistensa kanssa ja nimitettiin yhteisellä nimellä **Suomalaisiksi.**

Sisällisen hallituksen järjestäminen.

Pähkinäsaaren rauhan perästä seurasi rauhaisempi aika, jolloin oli mahdollinen asettaa Suomeen wakawampi kansallinen tila, jota kuningas **Magnus Smek** (suom. Liehakko) koettikin saada toimeen Suomen kuwernöörin Matti Kettilmundsonin awulla. Monet senaikuiset asetukset todistawat hallituksen huolenpitoa maanwiljelyksestä. Monet tähän asti maassa tuntemattomat, hyödylliset kaswit, esimerkiksi pellawa, hamppu, humala, tuliwat nyt tutuiksi. Vero asetettiin ensimäiseksi laakmanniksi Suomeen w. 1324; josta hawaitsee huolenpidon oikeudesta. Meidän pakanallisilla esi-isillä ei ollut oikeaa lakia; sentähden määrättiin Suomeen Ruotsin laki ja lain käytös — sanalla sanoen: Ruotsin kansallinen järjestys. Wuonna 1335 julistutti kuningas asetuksen ettei orjia saanut olla maassa, ei nimeksikään. Wuodesta 1347 alkoi yhteinen laki olla woimassa yli koko waltakunnan. — Rauha oli tarpeesen ja onneksensa saiki maa olla rauhassa. Itäisellä rajalla tapahtui tosin tuotuos-

takin keskinäisiä häwitys-retkiä, mutta ne eiwät tuntuneet maan muihin osiin. Ei paljoa suuremmasta arwosta ollut sekään sota, jota kuningas Magnus itse paawin yllytyksestä alotti (w. 1348), pakottaaksensa Wenäläisiä paawin-uskoon kääntymään. Moniaan kerran rajalla tapeltua ja toistensa maata häwitettyä, tehtiin rauha Tartonlinnassa (Dorpat), jolloin kaikki tuli entisellen (w. 1350). Tämä wuosi on Pohjanmaille surullisesti merkillinen, sillä niissä silloin rajusi "hirmukuolema", kulkiessansa ympäri maailmaa. Katowuosia tuli ja maan jo ennenkin huono tila huononi huononemistaan, kun Magnus jätti Suomen kelwottomalle ystäwällensä, joka alamaisiltansa kiskoi laittomia weroja. Alusta maksettiin wero metsän eläinten nahoilla, sittemmin maan ja karjan wiljalla. Tähän kurjuuteen lisäksi nousi keskinäinen sota Magnuksen ja hänen poikansa Erikin wälillä. Sowinnon teossa (w. 1357) sai Erik Suomenmaan. Hän lähti itse Suomenmaahan, alenti korotetut werot, järjesti Suomalaisten kaupankäynnin Tukholmassa, johon jo silloin wietiin paljo ruoka-ainetta Suomesta, ja wahwisti Pohjanmaan pitäjäin (Nääräpään, Mustasaaren ja Pietarsaaren) jo ennen (w. 1348) saamat etu-oikeudet kaupankäyntiin pitkin koko Pohjanmaan rannikkoa. Erik kuoli (w. 1359) ja Magnus pääsi taas koko waltakunnan kuninkaaksi, mutta pian tuskautui kansa häneen niin että hänen nuorempi poikansa, Håkan, ylennettiin kuninkaaksi (w. 1362). Tässä tilassa annettiin Suomen laakmannille, pappiskunnalle ja 12:lle talonpoikaiselle miehelle oikeus olla kuningasta walitsemassa, josta sitten seurasi oikeus lähdettää edusmiehiä Ruotsin waltiopäiwille. Nämät oikeudet, jotka asettiwat Suomalaiset samalle kannalle kuin Ruotsalaiset, oliwat Suomen senaikuisen laakmannin **Nils Thuresson** (Thurenpojan) **Bjelken** ja Turun kunnollisen

pispan **Hemmingin** (w. 1338—1365) toimittamat, joka wiimeksi mainittu kuolemansa jälkeen luettiin pyhäin joukkoon. Hemmingin ansioihin kuuluu sekin, että hän tuomiokirkolle lahjoitti kirjoja, jotka tähän aikaan oliwat hywin kalliit ja harwassa, ja siten perusti ensimäisen kirjaston Suomessa. Jo w. 1293 mainitaan Turussa olleen luostari, mutta wasta w. 1331 sai se tarkemmat säännöt. Luostareita, joita Suomessa oli 6, on tosin syystä moitittu; mutta siihen aikaan ne oliwat sangen hyödylliset. Joka luostarissa oli koulu, jossa ainakin papiksi aikowaiset saiwat tarpeellisen opetuksen. Sen korkeampaa oppia ei saatu niissäkään kouluissa, joita olisi pitänyt olla kunkin pispanistuimen paikoilla. Sellainen koulu mainitaan jo w. 1355 olleen asetettuna Turussa erityisen koulumestarin johdon alla.

Håkan, päästyänsä kuninkaaksi, suututti pian suurisukuiset, ja Folkungan suku syöstettiin kuninkaan-istuimelta. Ne, jotka sen oliwat aikaan saattaneet, tarjosiwat kuninkaan wallan **Albrechtille Mecklenburgista,** saadaksensa ulkomaalaisen hallitessa itse pitää pääwaltaa. Suomalaiset pysyiwät Håkanin puolella, jonka tähden Albrecht tuli piirittämään Turun linnaa (w. 1363). Moniaita etuja lupaamalla sai hän puolellensa Turun mahtawan pispan Hemmingin ja Suomen pappiskunnan, jotka siis suostuiwat pitämään häntä kuninkaana Suomessakin. Suositellaksensa kansaa salli hän **Kokemäen linnan** häwittämisen Satakunnassa; sillä maakunta sen ympärillä oli walittanut sen woimassa pidon olewan rasittawaisen. Siinä lähellä olewalle **Ulwilan** (l. wanhalle) **kylälle** antoi hän kauppa-kaupungin oikeudet (w. 1365). Suurisukuisten ja woimallisten päämiehenä oli silloin se rikas **Bo Jonsson Grip,** jolla oli koko Suomenmaa weron alaisena, paitsi suuria tiloja Ruotsissa. Hänen sanotaan ra=

kennuttaneen Raseporin linnan (w. 1372); mutta ei siinä puheessa liene perää. Samaan aikaan oli Upsalan arkkipispan ja Turun pispan wälillä riita hiippakuntain rajoista, joka riita antaa tietoja Suomen pohjaispuolimmaisten maakuntain entisestä tilasta. Saadaksensa tihuntia pohjaisten jokien mainioista lohiwesistä tahtoi Upsalan pispa laajentaa hiippakuntansa Oulunjokeen asti, mutta Bo Jonssonin toimesta sai Turun pispa pitää riidassa olleet paikkakunnat. Bo Jonssonin kuoltua (w. 1386) yritti Albrecht waltaamaan osan hänen maistansa. Kapinoita alkoi nousta, ja kapinan nostajat kutsuiwat **Margarethan** hallitsemaan, joka oli kuningattarena Tanskassa ja Norjassa. Hän tulikin; Albrecht woitettiin 1389 ja pantiin kiinni. Margaretha päätti yhdistää kolme pohjaista waltakuntaa, joka tapahtuikin waltio-päiwillä Kalmarin kaupungissa (w. 1397) ja kutsutaan sentähden **Kalmarin unioniksi** (yhteydeksi).

Tätä yhteys-asiaa ei yksikään unionin aikaisista kuningaista ymmärtänyt panna oikialle kannalle, wahwistamalla sitä oikeudella ja kohtuudella waltakunnan kolmea erinäistä kansaa kohden. Sentähden se muuttuikin waan tyhjäksi nimeksi ja ulkopuoliseksi yhteydeksi, josta syntyi sisällisiä riitoja ja pitkällinen wiha kansain kesken. Unionin aikakausi (1397—1523) siis ei ollut ollenkaan hyödyllinen pohjaisille maille. Erik **XIII**, Margarethan jälkeinen kuningas, piti kuitenkin, moniain puolin, suurta huolta Suomenmaasta. Hän käwi Suomessa (w. 1407) ja toimitutti tänne ylimmäisen oikeuden, jota kutsuttiin **maa-oikeudeksi.** Se kokoontui joka wuosi Juhannuksen aikana Turussa; esimiehenä oli joku riikineuwos, ja jäseninä: pispa, muutamia pappeja tuomiokapitulista sekä kaikki maassa asuwaiset riikineuwokset, laakmannit, tuomarit ja woudit. Tämä hyödylli-

nen laitos häweni kuitenkin pian ja entinen oikeudenkäynti, nimeltä **räfst- ja rättare-ting,** (tutkinto- ja oikasu-oikeus), jotka tuomitsiwat kuninkaan tuomion, pantiin jällen toimeen. Jonkun ajan takaa (w. 1435) jaettiin Suomenmaa kahteen lakikuntaan, **pohjais Suomen** (luoteisen osan) ja **etelä Suomen** (kaakkoisen osan) lakikuntaan. Tähän aikaan hawaitaan myös maa tarkemmin jaetuksi kihlakuntiin. Kihlakunnan oikeudesta wedottiin laakmanniin ja sitten tutkinto-oikeuteen (räfsteting), joka oli kuninkaan tahi jonkun hänen siaisensa pidettäwä kerran wuodessa kussakin lakikunnassa. Tutkinto-oikeus wastasi warsinaisia käräjiä ja oikaisu-oikeus (rättareting) wälikäräjiä erityistä kihlakuntaa ja tilaisuutta warten. Siihen asti talonpojat oliwat luonnossa maksaneet weronsa, mutta Erik määräsi werot rahassa maksettawiksi ja asetti 8 arwiomiestä (4 woudin ja 4 talonpoikain walitsemaa) arwaamaan niille hinnan rahassa, jota oli mukawampi wiedä Tanskan maahan, jossa kuningas asui. Samalla määrättiin myös weroin määrä ja weronkantajat kiellettiin kowasti laittomia weroja ottamasta; mutta alinomaiset walitukset todistawat, ettei tästä asetuksesta pidetty waaria. Tämä woutien omapäinen menetteleminen nosti Ruotsissa kapinan, johon Suomalaisetkin puuttuiwat Erik Puken ollessa Korsholmassa. Erik pantiin kuninkaan wiralta (w. 1439) ja Ruotsalaiset walitsiwat oman maansa korkeasukuisen miehen, **Karl Knutson Bonde,** waltakunnan hoitajaksi. Muitten korkeasukuisten kateus pakotti hänen jo seuraawana wuonna jättämään siansa ulkomaalaiselle, **Kristofferille Baierista,** jota "pettukuninkaaksi" kutsuttiin, sentähden että silloin kowa katowuosi pakotti ihmisiä syömään pettua. Yhteinen **maa-laki** asetettiin ja pantiin toimeen hänen aikananſa (w. 1442). Wuodesta 1412 lähtien oli se, säätynsä arwosta mutta

myös maan hyödystä huolta pitäwä, yhteisesti kunnioitettu **Magnus Olai Tawast** pispana Turussa. Hänen toimellansa perustettiin kaksi luostaria, joista kaswoi kaksi uutta kaupunkia, kun kauppakaupungin oikeudet annettiin niitä lähellä olewille kylille: Rauma (w. 1441) ja Naantali (w. 1443). Porwoota mainitaan jo tätä ennen (w. 1424) kaupunkina. 93 wuoden ikäisenä erkani Magnus wirastansa (w. 1450) ja lopetti kaksi wuotta sen perästä toimellisen elämänsä. Sill'aikaa oli Kristoffer kuollut (w. 1448) ja samalla Kalmarin unioni rauennut. Ruotsalaiset walitsiwat kuninkaaksensa edellä mainitun **Kaarle VIII Knutsonin.** Tästä nousi wälttämättömästi sota Tanskan kanssa. Mutta waarallisempi, kun Tanskalaiset, oli Ruotsin mahtawan aateliston kateus omanmaalaista hallitsiaa kohtaan. Karle syöstettiin kuninkaan-istuimelta (w. 1457) ja Tanskan kuningas Kristian I pääsi Ruotsiinkin kuninkaaksi. Mutta korkeasukuiset eiwät häneenkään kauwan tyytyneet, jonka tähden Karle taas walittiin kuninkaaksi (w. 1464). Jo seuraawana wuonna täytyi hänen taas jättää kuninkaan walta. Jonkun ajan takaa (w. 1467) nousi hän kolmannen kerran kuninkaaksi ja kuoli kuninkaana ollessaan (w. 1470). Mutta hänen kuoltuansa sota ei loppunut, sillä Tanskalaiset tahtoiwat wälttämättömästi hallita Ruotsia, jossa **wanhempi Sten Sture** oli walittu waltakunnan hoitajaksi (w. 1471).

Suomenmaa sotatantereena, Ruotsin ja Danmarkin sotiessa unionista.

Nämät sodat olisiwat tosin saattaneet olla aiwan tuntumatta Suomeen, kun tämä maa oli syr-

jässä. Mutta niin ei kuitenkaan käynyt; sillä Tanskan kuninkaat yllyttiwät Wenäläisiä karkaamaan Suomeen. Waikka nämät karkaamiset eiwät olleet oikeaa sotimista, waan oikeimmin erinäisiä ryöstöretkiä, oliwat ne kuitenkin häwittäwäisiä ja waarallisiakin sen wuoksi, että Ruotsin kuninkaat kääntiwät kaiken työnsä ja toimensa Tanskalaisia kohden, eiwätkä joutaneet Suomesta suurta huolta pitämään. Ruotsista ei ollut paljo apua odottamista; ja jos sieltä joskus suurempi sotawoima tulikin, niin siitä ei ollut suurta, tuskin mitään hyötyä, sillä maakunta oli niin köyhä, ettei sotajoukkoa saatettu pitää koossa yksissä paikoin. **Suureksi Wenäjän sodaksi** kutsutaan tawallisesti wuotten 1473 ja 1510 wälillä olewaa rauhatonta aikaa. Sill'aikaa Erik Axelson (Aksselinpoika) Tott perusti (w. 1475) linnan, nimittäin **Olofsborg** (nykyinen Sawonlinna). Merkillisin tapaus tämän sodan aikana oli **Wiipurin pamahdus.** Wenäläiset oliwat 3 kuukautta piirittäneet Wiipuria, jossa se uljas Knut Posse oli päällysmiehenä. 30:nä päiw. Marraskuuta w. 1495 he aikoiwat yhteisellä wäkirynnäköllä syöstäydä kaupunkiin, mutta samalla lenti heitä suuri joukko hirmuisella pamahduksella ilmaan. Tätä tapausta, joka luultawasti oli maahan kaiwetun ja sytytetyn kruutin waikuttama, pidettiin noidan työnä ja Possea suurena noitana. Mutta tästä oli waan hetkeksi apua; sillä waikka Wenäläiset pakeniwat pois, palasiwat he pian takasin, ja häwityksiä, jotka oliwat tehdä Suomen aiwan autio-maaksi, kesti wuoteen 1504, jolloin wäli-rauhaan suostuttiin. Oikea rauha päätettiin wasta w. 1510, jossa entinen Pähkinäsaaren rauha pantiin perustukseksi. Sota Wenäläisten kanssa oli siis lopetettu, mutta Suomenmaa ei kuitenkaan päässyt rauhan etuja nauttimaan. Riita Tanskalaisten kanssa kesti yhä. Amirali Sewerin Norrby häwitti Suomen rantamaita

ja hänen ala-päällysmiehensä Otto Ruth tuli Turkuun, roswosi siellä ja wei osan sen asukkaita mennessänsä. Ruotsin aatelisto wihasi Sturea, joka luottausi talonpoikiin, jotka aatelisto tahtoi tehdä orjiksensa. Tämä wiha pakotti Sturea eroamaan waltakunnan hoitajan wirasta, ja Tanskan kuningas, **Johan II**, jota kutsuttiin myöskin **Hannuksi**, pääsi Ruotsinkin kuninkaaksi (w. 1497). Mutta korkeasukuiset eiwät tahtoneet sallia ketään päällysmiehenänsä ja Sten Sture, joka sill'aikaa oli oleskellut läänitys-maillansa Suomessa, pääsi taas (w. 1501) waltakunnan hallituksen etunenään, kuolemaansa asti (w. 1503). Sitten tuli hänen siaansa Swante Sture, toista sukua kuin edellinen, ja, hänen kuoltua (w. 1512), poikansa, **Sten Sture nuorempi**, waltakunnan hoitajaksi. Tämä kaatui Bogesund'in tappelussa (w. 1520), wastustaessansa Tanskan kuningasta **Kristian II**:sta, ja Kristian pääsi Ruotsin kuninkaaksi. Rangaistaksensa wastustajoita ja wastaseksi wahwistaaksensa waltaansa mestautti hän kruunaus-päiwänä kaikki, joita pelkäsi. Sama surma, joka tässä **Tukholman weri-saunassa** tapasi korkea-sukuisempia Ruotsalaisia, oli myös aiwottu monelle, kruunaukseen kutsutulle Suomalaiselle. Mutta kun he eiwät menneet sinne ja niinmuodoin wälttiwät kuoleman, lähdetettiin Hemming Gadd Suomenmaahan. Tämä Sturein toimellinen ystäwä rupesi wanhoilla päiwillänsä Kristianin werituomioita toimittamaan, mutta mestattiin wihdoin itsekin kuninkaan käskystä.

Näitten hirmutöitten aikana kuljeskeli **Gustaw Eriksson** (Erikinpoika) **Wasa** Daalan maakunnassa. Paetessansa hirmuwaltiaan, Kristianin, lähdettämiä wainojia täytyi hänen kätkeytyä, milloin olkikuormiin, milloin kellareihin ja kuoppiin, toiste taas puida talonpoikain riihiä; usein joutumaisillaan wai-

nojainsa käsiin, pääsi hän kuitenkin, melkeen ihmeellisellä tawalla, heidän kynsistänsä. Hänen ylewä ja jalo aikomuksensa pelastaa isänmaatansa wieraasta wallasta rohwaisi hänen intoansa ja woimiansa. Wihdoin hän sai rehelliset Daalalaiset puolellensa tarttumaan sota-aseisiin. Hänen yrityksensä onnistui niin että hän Wadstenassa w. 1521 walittiin waltakunnan hoitajaksi. Suomeenkin hän lähdetti sotajoukon, mutta se ei juuri mitään woinut woimallisemmille Tanskalaisille, jotka tekiwät kaikenlaista wäkiwaltaa. Näitten johtaja, muuan saksalainen ritari, **Thomas Wolf** nimeltä (Junker Thomas), oli Turun linnassa päämiehenä. Tämä joutui kuitenkin wiimein Gustawin puolustajain käsiin ja hirtettiin niini-köydellä, pahain tekoinsa rangaistukseksi. Suomen wiimeinen paawilainen pispa, **Arwid Kurki**, joka ei pitänyt Kuusiston linnaa warmana turwapaikkana, koetti paeta Ruotsiin, mutta hukkui wälille (w. 1522). Sill'aikaa oliwat Gustawin hankkeet yhä menestyneet Ruotsissa. Kalmari-unioni oli rikottu ja **Gustaw Wasa** walittu kuninkaaksi Strengnäs'issä (w. 1523). Nyt hän saattoi suuremmalla huolella ja suuremmalla, weljesten **Iwar** ja **Erik Fleming'in** johdattamalla sotawoimalla kääntyä Suomeen, josta Tanskalaisten täytyikin ennen wuoden loppua paeta pois.

Werissä oli Suomenmaa paawinuskon aikakauden lopulla. Näitten häwittäwäin ja rajuawain sotain aikana oli kuitenkin paljo tehty maan ja kansan parantamiseksi ja siwistämiseksi. Metsänkäynti ja kalastus oliwat yhä edelleen etewimmät elinkeinot; kauppa oli saksalaisten hansakaupunkien käsissä. Jo 15:n wuosisadan alussa koetettiin kaiwannolla yhdistää Saiman ja Suomenlahden wedet. Maan sisemmät osat eiwät kuitenkaan olleet juuri erämaita paremmat ja kansan paljous arwataan 5:teen taikka

6:teen sataan tuhanteen henkeen. Täällä niinkuin muuallakin oli kristin-oppi, waikka ihmisten lisäyksillä sekoitettuna, kansan woimallisin siwistäjä. Kun teitä oli tuiki harwassa ja seurakunnat laajat, eleskeli talonpoikainen kansa suuremmassa tietämättömyydessä, kun minkä paawilaisetkin papit pitiwät tarpeellisena; mutta suurten seurakuntain jakamisella koettiin tätä parantaa. Paawilaisten pispain ansio Suomenmaan suhteen on suuri, ja monet kunnon miehet, jotka owat istuneet pispan-istuimella Turussa, owat ansainneet jälkeisten sukuin kiitollisen muiston, waikka he eiwät kuitenkaan, senaikuisen tawan ja mieli-alan tähden, woineet juuri sywemmälle waikuttaa kansan totista siwistymistä. Tietoin aamurusko rupesi koittamaan. Korkeampaa oppia ei kuitenkaan woitu saada oman maan oppilaitoksissa, waikka senaikuisia Turun, Wiipurin ja Rauman kouluja hywiksi kehutaan. Korkeampaa oppia haluawaisten täytyi mennä ulkomaitten yli-opistoihin oppimaan, joissa he kilwoitteliwatkin senaikuisten oppineimpain rinnalla; ja se todistaa että meidän esi-isiltämme opinhalua ei puuttunut. Heidän oppinsa oli kuitenkin enimmiten niinkuin "maahan kaiwettu leiwiskä", sillä kotia palattuansa he pantiin seurakunnan palwelukseen, ja paawin oppi ei ollut suostuwa kansan opettamiseen ja kansallisen siwistyksen edistämiseen. Ainoa näiltä ajoilta tunnettu kirjaniekka on munkki Naantalin luostarissa, Jöns Budde, joka käytti ruotsinkieltä kirjoituksissaan. Saatuansa Lutherin puhdistaman uskon-opin lähtee Suomenmaa ja Suomen kansa astumaan uutta aikaa ja uutta siwistystä kohden.

Uskonpuhdistus ja waltiollisen tilan parannus.

Saatuansa kuninkaan wallan wahwistetuksi ja warmuuden naapureinsa sowusta, käänsi tämä jalo mies, Gustaw Wasa, toimensa sisällisen surkean tilan parantamiseen ja auttamiseen. Sangen suuri osa maatiluksia oli pappien omana, jotka pitiwät omain etuinsa edistämistä pääwelwollisuutenansa. Heidän tiluksista, kun oliwat wapaat kaikenlaisista maksoista ja weroista, ei ollut mitään hyötyä waltakunnalle. Tämä seikka kiihoitti myös puoleltansa Gustawia saarnauttamaan Lutherin puhdistamaa uskonoppia waltakunnassansa. Tämän opin ensimäinen saarnaaja Suomessa oli maisteri **Pietari Särkilahti** (w. 1525), joka oli ollut Wittenbergissä Lutherin oppilaana. Arwid Kurjen kuoltua oli pispanwirka wielä awoinna, ja siten oli yksi este kadonnut Gustawin aikomusta wastaan. **Martin** (Martti) **Skytte** pääsi ensimäiseksi lutherilaiseksi pispaksi Suomessa (w. 1528). Hänen ja muittenkin, Lutherin oppia harrastawain miesten toimella, jotka, Saksanmaalla opittuansa, oliwat palanneet kotimaahansa, pääsi Lutherin oppi yhä juurtumaan, waikka oli mahdotonta saada sitä kansassa oikein wahwistumaan muuten kun opettamalla; ja siihen tarwittiin pidemmältä aikaa. Lutherin opin tuominen ja sen menestys meidän maassamme ei saanut alkuansa kansasta ja sen tarpeesta, waan älykkäästä kuninkaasta, joka tässä niinkuin muissakin hankkeissansa menetteli warowasti ja rohkeasti, myönnyttämällä mutta wäsymättä. Lutherin opin lähimmäiset waikutukset eiwät suinkaan olleet houkuttelewaisia. Oman woiton pyytäwä pappiskunta tosin menetti suuren waltansa ja liikanaiset tulonsa, jotka sitten saatettiin käyttää waltakunnan

hyödyksi, mutta sen siaan kohosi aateliston ja wirkamiesten walta kansaa sortamaan ja rasittamaan. Kuinka häwyttömästi waltakunnan korkeimmatkin miehet ahnehtiwat oman woiton pyyntöä, näyttää **Erik Fleming**, Suomen senaikuinen mahtawin mies, joka taidollansa oli päässyt kuninkaan ystäwyyteen ja lempeen, mutta joka muuten menettelemisistänsä ja kansan kiusaamisesta sai kuninkaalta uhkauksia ja rangaistuksia. Paawin uskon kanssa raukeniwat tosin sen huonot laitokset, mutta samalla raukeniwat hywätkin. Opetuslaitokset esim. rapistuiwat, jotka oliwat olleet pappein ja munkkein hoidettawina. Aikaa woittain toimitettiin tosin uusia, mutta harwat niissä käwiwät oppimassa. Niissä oli papiksi pyrkiwäin opetus pää-asiana; mutta pappiskunta ei ollutkaan enään waltakunnan korkein sääty. Lutherin opin lähin ja woimallisin waikutus oli kuitenkin se, että jumalanpalwelusta ei enään toimitettu latinan kielellä, joka luonnollisesti oli kansalle ymmärtämätöntä, waan maan omalla kielellä — suuri askel koko kansan siwistämiseen. Ikuisen muiston ansaitsee Turun koulun rehtori **Michael Agrikola**, kun rupesi painattamaan suomenkielisiä kirjoja ja niinmuodoin pani alkuun suomalaisen kansa-kirjallisuuden. Hänen **Aapiskirja**, painettu w. 1542, on ensimäinen painettu suomalainen kirja. Hänen **Alkuoppi uskoon**, luultawasti käännös Lutherin pienestä katkismuksesta, painettiin w. 1583, waan siitä ei ole ainoatakaan kappaletta säilynyt nyky-aikoihin. Hänen **Rukouskirja**, painettu w. 1544, on paremmin hengellinen lukemisto kansan tarpeeksi. Neljä wuotta sen perästä (1548) saatiin Uusi testamentti ensi kerran suomen-kielisenä walmiiksi, painettuna Tukholmassa; sillä kirjapainoa ei wielä silloin löytynyt Suomessa. Seuraawina wuosina hän painatti erinäisiä kappaleita Wanhasta testamentistä ja myös

muita suomalaisia kirjoja. Skytten kuoltua (w. 1550) jaettiin Suomenmaa kahteen hiippakuntaan (w. 1554), että saatettaisiin parempaa huolta pitää kansan opetuksesta. Agrikola tuli piispaksi Turun hiippakuntaan, ja Suomenmaata ja sen kirjallisuutta *) paljon hyödyttäwäinen mies, **Paul** (Paawali) **Juustén**, pääsi ensimäiseksi piispaksi Wiipuriin. Yhtaikaa näiden kanssa eli **Jaakko Pietarinpoika Suomalainen** tahi **Finno**, jonka **suomalainen wirsikirja**, painettu w. 1580, ei enää ole löytywissä. — Kuningas Gustawi ahkeroitsi myös maanwiljelyksen edistymistä ja oli itse uutterin maawiljeliä waltakunnassansa. Sotiessansa Wenäläisten kanssa (w. 1555—1557) oleskeli hän wälin Suomessa, jossa määräili sopiwia tiloja karjataloiksi ja kuninkaan kartanoiksi. Oikea weronlasku alotettiin, jonka johdosta kukin maksaisi weroa tilustensa mukaan, mutta se näyttää siihen seisahtaneen. Huolta pidettiin myös teollisuudesta ja kaupankäynnistä, jotka niin pantiin alkuunsa. Tammisaari sai kaupungin-oikeudet (w. 1546); Helsinki (wanhempi kaupunki) perustettiin Wenäjän kaupassa kulkewain tawarain säily-paikaksi (w. 1550). Ulwilan kylä muutettiin (w. 1558) nykyisen Porin paikalle. Turku oli kuitenkin ainoa Suomen kaupunki, joka sai käydä kauppaa ulkomailla, sillä senaikuiset typerä-mieliset kauppa-tuumat sulkiwat maalaisten kaupan moniaihin kaupunkeihin ja estiwät kaupunkilaisia käymästä kauppaa muualla kun Tukholmassa. Tämä esti maan hyötymistä. Turkuun w. 1547 kokoontuneiden maansäätyjen mietintö kaupunkien waurastumisesta tuotti waan uusia warokeinoja. — Kato- ja nälkäwuosia ja sota Wenäläisten kanssa tuliwat tähän lisäksi, niin että Suomenmaata Gustawin kuollessa (w. 1560) ei sopinut

*) W. 1574 hän painatti ensimäisen suomalaisen katkismuksen.

kadehtia. Yleinen tytymättömyys oli muutenki noussnut Suomessa, kun hallitus luultiin olewan hankkeissa häwittääksensä Suomen kielen ja asettaaksensa Ruotsin kielen sen siaan. Tästä tuumasta syytettiin erittäin Agrikolan († w. 1557) jälkeistä pispaa Turussa, **Pietari Follingius'ta**, joka jo w. 1563 Erik XIV:n aikoina sai wirka-eron ja muutti takasin Ruotsiin, mistä oli kotosin.

Waltiopäiwillä Westeråsin kaupungissa (w. 1544) muuttui Ruotsi waali-waltakunnasta perintöwaltakunnaksi Wasa-suwulle. Tämän **perintösuostumuksen** mukaan tuli Gustawin wanhin poika **Erik XIV** kuninkaaksi, mutta hänen rakkain poikansa, Johan, oli saanut suuren osan Suomenmaata herttuakunnaksensa. Jo isänsä elinaikana näytti Johan tahtowansa hallita täällä itsewaltiaana ruhtinaana, ja wielä selwemmin hawaittiin tämä hänen aikomuksensa, wihatun welipuolensa päästyä kuninkaaksi. Kruunattaessansa (w. 1561) antoi Erik kreiwin ja wapaherran kunnianimen monille ystäwillensä, jotka sitten saiwat maatiloja wapaa-oikeudella perintö-omiksensa. Tästä ajasta alkaen saiwat aatelis-tilain ja karjataloin wapaudet alkunsa, sillä kreiwillä oli lupaa pitää kolme taloa, wapaaherralla kaksi ja aatelismiehellä oma asuma-talonsa ja asuma-taloansa lähimmäisen lampuodin talon wapaana sotamiehen pidosta (ratsu-palweluksesta). Näillä aatelistiloilla hallitsiwat aatelismiehet niinkuin itsewaltiaat ruhtinaat, alamaistensa hengen ja omaisuuden tuomareina. Waikka Erik tällä tawalla jo ennenkin woimallisen aateliston hyödyksi wähenti waltakunnan tuloja, ei hän kuitenkaan ollut heitä mieleen, ja siihen oli Johan pää-syynä. Tämä oli kuningasta ja isänmaatansa wihaawaiset ajatuksensa näyttänyt naidessansa Puolan prinsessan ja auttaessansa appiansa Puolan ja Ruotsin wälillä syttyneessä sodassa. Erik syytti

siitä weliänsä ja käskettiä häntä säätyin eteen wastaamaan puolestansa. Johan kehoitti puolellensa Suomalaisia, joita hän sanotaan puhutelleen Suomen kielellä (w. 1563). Turun linna piiritettiin ja Johanin täytyi antautua Erikin waltaan. Neljä wuotta oltuansa wankeudessa päästettiin hän irti. Erikin epäwakainen ja raskasmielinen luonto wietteli häntä sittemmin moniin äkkipäisiin ja julmiinkin teoksiin, joten Johan onnistui saamaan hänen kuninkaanistuimelta syöstetyksi pois (w. 1568). Erik pantiin wankeuteen (jonku aikaa pidettiin häntä Turun linnassakin) ja kuoli wankina (w. 1577). Tietämätöintä on, josko hänen kuolemansa oli luonnollinen, tahi kuoliko hän myrkystä, niinkuin wiime aikoihin asti on arweltu. Hänen puolisonsa **Katarina Månsdotter** (Maununtytär) sai läänitys-maita Suomessa ja kuoli Liuksialan kartanossa Kangasalan pitäjässä (w. 1612).

Päästyänsä kuninkaaksi teki **Johan III** monet hämmennykset uudella messu-säännöllänsä (liturgi), jota kutsuttiin puna-kirjaksi (w. 1577). Tässä oli sekasin paawin ja Lutherin oppia, ja kuninkaan aikomus oli saada sillä jälleen waltakuntaansa jalon isänsä häwittämän paawilaisopin, johon hänen Puolalainen puolisonsa häntä kiihoitti. Moni oli uskossaan horjuwainen, mutta kansa oli toki jo tullut niin hywin tuntemaan Lutherin opin arwon, että yhteisesti ruwettiin tätä muutosta wastustamaan, ja sitä kiinteämmin, kun kuninkaan nerokas nuorin weli, **Karle Herttua**, nousi Lutherin opin puolustajaksi. Saadaksensa aikomuksensa Suomessa menestymään, yhdisti Johan (w. 1583) Suomen molemmat hiippakunnat yhdeksi, hawaittuansa sen muutoin kunnollisen pispan Turussa, **Ericus Erici** (Erik Erikinpojan), hänen tuumiinsa taipuwaiseksi. Tämän pispan muutoin ansiollisesta toimesta löytyy useampia

muistomerkkejä, niinkuin hänen iso ja pieni katkismuksensa sekä postillansa, joka oli ensimäinen sitä lajia (edellinen osa tuli painosta w. 1621, jälkimäinen w. 1625) ja kauwan ainoa suomenkielinen postilla. Luultawasti saman pispan kehoituksesta syntyi sekin wirsikirja, jonka Maskun kirkkoherra Hemmingius (w. 1621) toimitti painosta. — Johan puolusti ja suositteli kaikin tawoin korkeasukuisia, ja sallimalla oikeuden aatelismiehille pitää aatelis-säätynsä, waikka he eiwät woineet sotamiestä pitääkään, perusti hän sellaisen aatelis-säädyn, jolla ei ollut maata eikä sotamiehen pidon welwollisuutta ja joka kulki perintönä. Näinä aikoina (w. 1575) määrättiin kaksi salpietarinkeitosta Suomeen. Johan tosin rakasti erittäin Suomenmaata, jolle hän antoi suuriruhtinaanmaan nimen (w. 1581), mutta hänen hallituksensa oli kuitenkin raskas uskonopin riidoista syntyneitten lahkokuntain tähden ja niitten rasitusten tähden, jotka seurasiwat moniwuotista sotaa Wenäjän kanssa, (w. 1572—1595, jolloin rauha tehtiin Täyssinässä). Huono oli Suomen tila Johanin kuollessa (w. 1592), mutta wielä huonommaksi se tuli hänen poikansa **Sigismundin** hallitessa. Suomenmaa oli silloin werisenä sotatantereena, jossa taisteltiin sekä uskonopillisista että waltakunnallisista asioista. Sigismund oli kaswatettu paawin oppiin ja siihen tuiki mieltynyt. Hänen setänsä, Kaarle herttua, joka puolusti Lutherin oppia ja itse pyrki Ruotsin kuninkaaksi, käsketti, kuninkaan poissa ollessa (Puolanmaalla, johon hän oli walittu kuninkaaksi) kokouksen Upsalaan (w. 1593), jossa Lutherin oppi wahwistettiin waltakunnan oikeaksi uskonopiksi. Tähän päätökseen Sigismund ei tahtonut suostua, mutta hänen täytyi. Wähän jälkeen kruunauksensa hän palasi Puolaan ja Kaarle herttua pääsi waltakunnan hoitajaksi. Hän kohteli ankaran kowasti korkeasu-

kuisia, jotka oliwat toimittaneet Sigismundin kuninkaaksi Puolaan, että saisiwat, hänen siellä ollessa, ominpäinsä hallita Ruotsissa. Näin syntyi kaksi puoluskuntaa: toinen kuninkaan tahi aatelin, toinen herttuan ja talonpoikain. Herttuan puoluskunta pääsi pian woitolle Ruotsissa, mutt'ei Suomessa, johon Sigismund oli määrännyt pää-hallitsiaksi sen toimellisen ja kuninkaallensa järkähtämättä uskollisen **Klas Flemingin.** Pohjanmaan talonpojat, kun näkiwät hänen tekewän heille wääryyttä ennen suoduissa etu-oikeuksissa, walittiwat siitä hallitukselle Tukholmassa ja saiwat herttualta kehoituksen itse urhollisten miesten tawoin wastustamaan wäkiwallalla wäkiwaltaa, kun Fleming ei totellut hallituksen käskyjä. Tästä he rupesiwat sotaan Flemingiä wastaan (w. 1596). Kapina lewesi muihinkin maakuntiin, mutta Fleming sen tukahutti ja rankaisi kowasti kapinoitsioita (w. 1597). Tätä kauheaa sotaa, jossa 11,000 ihmistä menetti henkensä, kutsuttiin **nuija-sodaksi,** sentähden että talonpojilla oli nuijia sota-aseina. Kohta sen jälkeen kuoli Fleming ja hänen siaan määrättiin **Arwid Stålarm,** jolla, ehkä muutoin kelpo mies, ei kuitenkaan ollut Flemingin kykyä. Karle itse tuli Suomeen samana wuonna, mutta hänen täytyi asiaansa toimittamatta palata Ruotsiin, sillä hän pelkäsi Sigismundin tulewan sinne Puolan sotajoukolla. Niin tapahtuikin (w. 1598) ja samaan aikaan tunkeusi Stålarm suomalaisten kanssa Ahwenanmeren yli Ruotsiin, Sigismundia puolustaaksensa, mutta ei sillä retkellä ollut mitään menestystä (makkararetki). Wähää jälkeen oli sotatappelu kuninkaan ja herttuan wälillä Stångebro'n luona. Herttua woitti ja kuningas palasi myötyriksi Puolaan. Ruotsin säädyt julistiwatkin (w. 1599) Sigismundin eroitetuksi hallitus-wirasta, joka annettiin Karle herttualle. Samaan aikaan päätettiin

Suomalaiset nöyryytettäwiksi; ja se tapahtuikin ennen wuoden loppua.

Nyt oli **Karle IX** kuninkaana. Werinen oli hänen hallituksensa alku; mutta hänelle annettu nimitys, **hywä kuningas,** todistaa Suomenmaan hänessä saaneen kuninkaan, joka woi parantaa sen sywiä haawoja. Suomenmaa oli wajounut surkeaan tilaan. Woudit kiskoiwat laittomia weroja; aatelisto oli wallannut itselleen monet laittomat wapaudet ja melkein kaikki maatilat, ja piti talonpoikia orjinansa. Karle otti pois aatelistolta kaikki nämät sodan aikana wallatut wapaudet. Paitsi muuta oli aatelisto wallannut itselleen sellaisenki edun, että wero-maa, kun se tuli aatelismiehen omaksi, muuttui werottomaksi; mutta Karle määräsi sellaisen edun ei ulottuwan peninkulmaa etempänä aaatelistalosta olewiin maihin. Tästä saiwat ulko-pitäjän ja omanpitäjän nimelliset maat alkunsa. Kowat oliwat kuninkaan lähdettämät kirjoitukset woudeille, ja niissä uhattuin rangaistusten toteen käymistä ei ollut epäileminen. Maan mittaaminen ja werolle laskeminen oli myös hänen tahtonsa. Hän käännätti myös suomen kielelle senaikuisen maa-lain, että kukin tietäisi sekä welwollisuutensa että oikeutensa, mutta hänen kuolemansa keskeytti sen pränttäämisen. Paljon tämä **talonpoikain kuningas** toimitti maan ja kansan hyödyksi yhtenätoista hallitus-wuotenansa, waikka hänellä melkeen koko ajan oli sotaa. Usein hän oleskeli Suomessa, jonka puutteita hän sillä lailla tuli tuntemaan. Matkustaessansa Suomesta Ruotsiin kulki hän kerran maitse pohjanlahden ympäri, ja määräsi samalla siaa monelle uudelle kaupungille. Oulun, Waasan ja Kokkolan kaupungit perustettiinki wähän aikaa myöhemmin. Waikka hänen, woittamaan tottuneet sotajoukkonsa karkottiwat wiholliset Suomen rajoilta ja Jaakko Pontusson de la Gardie (laiska

Jaakko) tunkeusi sotajoukkonensa Moskowaan asti, rapistuiwat kuitenkin maan woimat ja kallista aikaa walitettiin. Sotiansa päättämättä kuoli Karle (w. 1611) ja hänen **jalo** poikansa

Gustaw II Adolf sai rasittuneen maan hallitaksensa. Monista koto- ja ulkomaan sodista oli waltakunta kowin nääntynyt ja senaikuiset wapaan kaupan ja liikkeen wajanaiset asetukset estiwät maata hyötymästä. Aatelistolla oli wielä liian suuri walta, waikka Karle IX oli kowasti sitä kopistellut. Suuri osa waltakunnan maita oli pois lahjoitettu, jonka wuoksi werot oliwat raskaammat werollisten maitten asukkaille. Lahja-maitten haltiat eliwät kun ruhtinaat ja kiskoiwat alustalaisiltansa ylellisiä weroja. He tuomitsiwat erinäisissä tapauksissa talonpoikiansa, heittiwät wankeuteen ja saiwat osan sakoista. Suomenmaassa, joka oli hallitus-istuimesta etempänä, wallitsi mieliwalta enemmin kun laki; ei edes kuninkaan wirkamiehetkään woineet olla woimallisten herrain wäkiwaltaa pelkäämättä. Ensimmältä Gustaw ei woinut eikä tahtonutkaan tällaista menoa woimallisesti wastustella; mutta kun waltansa oli wahwistunut, esti hän wäärää menoa niin paljon kuin niinä aikoina oli mahdollista, jolloin waltakunnan kaikki wirkamiehet oliwat aatelismiehiä. Monet lahja-maat otettiin takasin ja kaikki laittomat weron-otot kiellettiin kowasti. Uusi aika alkoi niistä parannuksista, joita kaikin puolin toimitettiin. Suomen teollisuus perustettiin ja porwarisääty nousi arwoon. Waltiopäiwä-järjestyksessä wuodelta 1617 mainitaan selwästi 4 walta-säätyä: aatelis-, pappis-, porwari- ja talonpoikais-sääty. Uusia kaupunkeja rakennettiin (Uusi Kaarlepyy, Uusikaupunki ja Tornio) ja monet wanhat saiwat suurempia oikeuksia. Kauppa-järjestyksessä w. 1614 tehtiin eroitus meri- ja maa-kau-

punkein wälillä *), ja 5 wuotta myöhemmin tuli asetus kaupunkien sisällisestä hallinnosta. Wanha räfst- ja rättare-ting nimellinen käräjöitseminen oli aikoja sitten häwinnyt, jonka tähden jo Erik XIV oli asettanut **kuninkaan lautakunnan**, joka kuitenkin kesti ainoastaan wähemmän aikaa. Laakmannin-oikeudet oliwat korkeimmat oikeudet maassa; mutta sekä laakmannin että kihlakunnan tuomarin wirka annettiin waan aatelismiehille, jotka usein määräsiwät sitä toimittamaan jonkun tietämättömän **lainlukijan**. Gustaw Adolf asetti nyt n. k. **howi-oikeuksia**, joita yksi perustettiin Suomeen, Turun kaupunkiin, w. 1623. Lain oikeassa woimassa pitämiseksi toimitettiin muitakin tarpeellisia parannuksia. Yhteisestä kaswatuksesta ja opetuksesta pidettiin toimellista ja taitawaa huolta. Wuonna 1618 Suomi taas jaettiin kahteen hiippakuntaan: Turun ja Wiipurin. Koululaitosten parantaminen on tämän kuninkaan ikuisia ansioita ja todistaa hänen tointansa siwistyksen asioissa. Tästä oli suuri hyöty; sillä waltakunnan opetuslaitokset owat alaisemmallekin kansalle tehneet mahdolliseksi pääsemisen niihin kunnia-tiloihin, joita aatelisto piti sukunsa erinäisenä omaisuutena. Turkuun (w. 1630) asetettu gymnasiumi oli Suomen korkein opetuslaitos. Tällä ajalla eliwät kuuluisa historioitsia Johannes Messenius, jonka historialliset tiedot eiwät kuitenkaan ole aiwan tarkkoja ja luotettawia, sekä tiedostansa mainio Sigfrid Forsius (synt. Helsingissä), joka alkoi almanakkoja toimittaa. Ensimäinen suomalainen almanakka ilmaantui w. 1623. — Gustaw Adolf oli ajallansa taitawin sotasankari. Hänen kaswattamien sota-sankarien joukossa oli monta Suomalaista, ja hänen aikuisissa sodissa

*) Meri-kaupungeilla oli, mutt'ei maa-kaupungeilla, lupa käydä kauppaa ulkomaalaisten kanssa.

ruwettiin Suomalaisia pitämään oiwallisimpina sotamiehinä Europassa. Hänellä oli monta sotaa, ja niillä hän laajensi waltakuntaansa ja kunniaansa. Hänen isältänsä oli kaksi sotaa jäänyt kesken: toinen Tanskan, toinen Wenäjän kanssa. Päästyänsä, kowilla ehdoilla, irti ensin mainitusta sodasta, lopetti hän sodan Wenäjänkin kanssa Stolbowan rauhassa (w. 1617), jossa Ruotsi sai Käkisalmen läänin ja Inkerinmaan. Tämän sodan aikana pidettiin waltiopäiwiä Porwoossa (w. 1614) ja Helsingissä (w. 1616), jossa waan suomalaiset säädyt oliwat koolla, ja puolestansa lupasiwat woiman takaa jouduttaa sotaa kunnialla loppuun. Nyt oli waan jälellä sota kuninkaan wirasta eroitetun Sigismundin kanssa, jonka täytyi huonoilla ehdoilla suostua wälirauhaan (w. 1629). Samaan aikaan rajusi Saksanmaalla mainio 30:nen wuotinen sota, joka oli syttynyt paawilaisten ja (niitten wastustajain) protestantein riidasta. Paawilaiset oliwat siinä päässeet woiton päälle, niin että protestantein uskonoppi näytti tulewan tukahdutetuksi. Päästyänsä rauhaan muista wihollisistansa ja lujasti luottaen kansansa rakkauteen, lähti kuningas uskolaisiansa puolustamaan (w. 1630). Tässä sodassa sotiwat Suomalaiset oiwamiesten tawoin jo niitä kahtena wuotena, joina heidän jalo-mielinen ja woitollinen kuninkaansa oli etunenässä heitä johdattamassa uskonopin ja uskonwapauden kallista asiaa puolustaessa. Sota-tappelussa, lähellä Lütsen nimistä kaupunkia, kaatui jalo Gustaw Adolf (w. 1632), mutta sotajoukkonsa tuliwat tässäkin werisessä taistelussa woitolle. Hän jätti jälkeensä ainoastaan yhden tyttären, **Kristina** nimeltä, joka tuli hänen jälestä hallitukseen.

Tämän neronsa ja oppinsa puolesta erinomaisen naisen ala-ikäisenä ollessa oliwat waltakunnan sisälliset asiat ja Saksan sota niitten miesten hoi-

dettawina, joihin Gustaw Adolf oli luottanut (Axel Oxenstjerna j. m.). Sill'aikaa jätettiin Suomenmaan hallitus (w. 1637—1640 ja 1648—1650) **kreiwi Pietari Brahelle**, joka palawalla rakkaudellansa ja taitawalla ja wäsymättömällä toimellansa maan hyötyä edistäessä on ansainnut **maan-isän** kunnianimen ja jokaisen Suomalaisen ikuisen muiston. **Kreiwin aika** on Suomenmaan ruotsalaisilla pysynyt puheenpartena meidän aikoihin asti. Waiwaloisilla matkoillansa tuli hän näkemään ja tuntemaan maan puutteet, ja woimallisilla sanoillansa sai hän hallituksen niitä parantamaan. Monin puolin pantiin asiat paremmalle kannalle, laajat seurakunnat jaettiin, erämaita raiwattiin wiljawiksi, kaupunkeja perustettiin ja warustettiin etu-oikeuksilla (Braahe, Kristiina, Hämeenlinna, Kajaani, Pietarsaari), monta koulua ja yksi gymnasiumi (Wiipurissa) asetettiin, mutta hänen töittensä erinomaisin kaunistus oli Turun gymnasiumin muuttaminen yli-opistoksi (akademiaksi), joka wihittiin korkeaan ja tärkeään tarkoitukseensa w. 1640, heinäkuun 15:tenä päiwänä, jota koko maassa juhlallisesti wietettiin. Toimellisena ja arwollisena apumiehenä wiimeksi mainitussa työssä oli hänellä Turun pispa **Isak Rothowius**. Näitten miesten toimella tuli myös koko Raamattu suomenkielisenä präntistä (w. 1642). Sen suomentiwat Turun rohwessorit Esk. Petreus ja Mart. Henr. Stodius, kirkkoherrat Henr. Hoffman, Maskussa, ja Gregori Matinpoika Faworinus, Piikkiössä. Heitä auttamassa oli Uudenkirkon pitäjän kappalainen Jon. Matinpoika Raumannus, joka oli ahkera toimittamaan kansalle jumalisia kirjoja. Turkuun toimitettiin ensimäinen kirjapaino (w. 1641). Posti- ja kestikiewari-laitokset asetettiin myös näinä aikoina. Tässä tosiaan kauniissa kuwauksessa on kuitenkin monta rumaakin paikkaa, ja Suomenmaan senaikui-

nen tila ei suinkaan kehumista kärsi. Saksan sotaa kesti wieläkin, ja waikka siellä oli onni ja woitto Ruotsalaisten puolella, meni sinne paljo wäkeä ja rahaa; mutta kansa, woitetun kunniansa wimmassa, ei tuntenut eikä hawainnut sywiä haawojansa. Hallituksen täytyi, hankkiaksensa rahaa, panna pantiksi ei ainoastansa kruunun-tiloja, mutta myöskin perintö-maitten weroja, joten niitten maitten omistajat taas tuliwat rikasten ja korkeasukuisten wallan alle. Nämät aikoiwat käyttää tätä sopiwaa tilaa päästäksensä kaikkein maatilain oikeiksi omistajiksi ja kärsiä talonpoikia tuskin wapaina wuokraajina. Waltakunnan weronkantajat ja muut wirkamiehet kiskoiwat kansalta laittomia maksoja. Tuomarit möiwät tuomio-istuimessa oikeuden sille, joka (useamman sormen ojentamalla) lupasi enemmän maksaa. Onneton oli se, joka uskalsi walittaa tällaisesta wääryydestä; laki oli woimaton häntä suojelemaan. Alhaiset säädyt, joitten waltasääty-oikeus oli mitättömiin menemäisillään, walittiwat kowasti, esim. Kristinan itsensä päästessä hallitukseen (w. 1644); ja waltiopäiwillä w. 1650 kiihtyiwät walitukset niin että niistä sisällinen sota oli wähällä nousta. Säälimättä Kristina lahjoitteli suurempia ja pienempiä piirikuntia kreiwi- ja paronikunniksi j. n. e. ystäwillensä, joista kuitenkin monet oliwat oiwallisia miehiä. Arwattawasti hawaitsi hän itse tällaisen menettelemisen wääräksi, mutta ei hän siitä kuitenkaan luopunut, niin että hän näyttää milt'ei tahallansa hallinneen sillä tawalla, ett'ei häntä kaiwattaisi täyttäessänsä kauan-aikuisen aikomuksensa, nimittäin hallituksesta luopumisensa, joka tapahtuikin (w. 1654). Sitten tuli hänen orpanansa **Karle X Gustaw** kuninkaaksi.

Hänen lyhyt hallitus-aikansa († 1660), joka kului sotia käydessä ja woittoja saadessa, enenti tosin sotakunniaa, mutta köyhdytti waltakuntaa, kun ku-

ninkaalla ei ollut ollenkaan aikaa sisällisen hallituksen huolenpitoon. Oli Suomikin wähän aikaa sotatantereena (w. 1656). Monta tärkeätä parannusta tehtiin kuitenkin sisällisissä oloissa. Waltiopäiwillä alhaisemmat säädyt yhä waatiwat lahjoitettuin maatilusten takasin ottamista, mutta sotain tähden siitä ei tullut mitään, waikka kuningas muutoin ei ollut taipumaton siihen asiaan. Tämän asian kiiwaimpia puolustajia oli Turun senaikuinen oppinut, rohkea, wapaamielinen ja toimellinen pispa, **Johan Terserus** (w. 1658—1664), joka waikutti paljon hywää walistuksen lewitykseksi ja on pidettäwä Suomen kansan lukutaidon perustajana. Kansakoulujakin hän tuumaili saada toimeen. Mutta aatelisto ja muutamat hänen korkeammat wirkaweljetkin wihastuiwat häneen, ja se oli syynä siihen että holhoja-hallitus, **Karle XI**:nen ala-ikäisenä ollessa (w. 1660—1672), pani hänen pois pispan wiralta. Mainittu hallitus oli maalle suureksi haitaksi; oman woiton pyytäwät waltaherrat oliwat ja eliwät omin walloin ja rikastuiwat kansaa kiskomalla, ollenkaan huolimatta waltakunnan kunniasta ja arwosta. Tahallaan oltiin nuoren kuninkaan kaswatuksesta huolimatta, jotta woitaisiin wastedeskin, hänen täysi-ikäiseksi tultuansa, pysyä hallituksessa; mutta Karlesta tuli kuitenki oiwallinen kuningas. Waltakunnan häpiällinen tila harmistutti häntä sydämen pohjasta. Hän näki waltakunnan puutteet ja päätti niitä täydellä todella parantaa. Päästäksensä aatelin etu-oikeuksien rasituksesta päättiwät muut säädyt (w. 1680) antaa kuninkaalle rajattoman wallan, ja sen käytti Karle ainoastaan waltakunnan hywäksi. Lahjoitettuin maitten takasin ottaminen (reduktion), joka oli sangen tarpeellinen, päätettiin waltiopäiwillä w. 1680 ja pantiin toimeen säälimättä, toisinaan ehkä liikanaisella kowuudellakin. Tästä seurasi weron huojennus

talonpojille ja kuitenkin lisääntyiwät waltakunnan tulot, jotka kaikki käytettiin sen hyödyksi. Tähän asiaan koski sekin asetus, että ainoastansa sellaiset, aatelismiehen omiksi joutuneet, perintömaat olisiwat werottomia, jotka oliwat aatelistalon tiluksilla; joten raja- ja pyyki-maat (s. o. toisen maan tiluksilla olewa maa, ruots. rå- och rörshemman) saiwat alkunsa. Toinen kelpo laitos oli ruotujako-laitos (w. 1682), s. o. maitten jakaminen sotamiehen ruoteiksi, joten kaikki maatilat jaettiin eri ruoteihin ja rustholleihin; kunkin ruotikunnan piti toimittaman sotamies eli merimies (båtsman) ja kunkin rusthollin hewonen ja mies. Näille sotamiehille elatukseksi täytyi maitten isäntäin antaa torpanmaa: upseerit saiwat kruununmaita puustelleiksensa. Talouden asiat pantiin paremmalle kannalle, elatuskeinoja ja kauppaa autettiin kehoituksilla. Monet kauppakunnat ja seurat pantiin toimeen, joille annettiin oikeus yksinään walmistuttaa ja myödä erityisiä kauppakaluja. Näistä kauppakunnista on kuitenkin ainoastaan terwakomppania Suomelle merkillisempi. Mutta waikka piankin hawaittiin tällaisen yksin-oikeuksisen kaupan haitta ja monailta seuroilta etu-oikeudet otettiin pois, ei kuitenkaan häwitetty peräti tällaista kauppa-lupaa. Kuinka typerät senaikuiset mietteet wapaan kaupan ja liikkeen asioissa oliwat, näkyy siitäkin, että Suomen kaupunkein kauppa yhä oli kytketty Tukholmaan ja että waltiopäiwillä (w. 1680) päätettiin monet uudet kaupungit Suomessa häwitettäwiksi ja niitten asukkaat muutettawiksi wanhempiin kaupunkeihin, joilla uutten kaupasta oli ollut haittaa. Tämä päätös ei kuitenkaan tullut toimeen. Tietämättömyys ja taikausko oli suuri; liittoja paholaisen kanssa luultiin mahdollisiksi ja rangaistiin kuolemallakin. Hyödyllisten tietoin ja walistuksen lewittämisestä pidettiin tosin huolta; mutta ajatusten wapautta koettiin kytkeä

liian ahtaalle. Wähintäkin poikkeamista uskon opista ja uskon säännöistä pidettiin kauheana rikoksena, josta tyhmyys ja epäluulo synnytti lainkäyntiä, wainoamista ja kärsimistä niille, joita luultiin lumojiksi ja noidiksi. Erinäiseen huomaansa otti kuningas koululaitokset, joita molemmat senaikuiset **Gezelius** nimiset Turun pispat, **wanhempi** ja **nuorempi**, toinen toisensa perästä pispana, toimellisesti puolustiwat. Mainitut pispat paniwat myös monet seurakuntiin koskewat asiat paremmalle kannalle. Suomalainen raamattu tutkittiin ja parannettiin (w. 1685) Paimion, Henrik Florinus nimisen, kirkkoherran toimella. Meidän aikuinen, wieläkin woimassa olewa, kirkkolaki ja wirsikirja toimitettiin näinä aikoina. Tähän aikaan ilmausi lutherilaisissa seurakunnissa heränneitten (kerittiläisten) hengellinen liike, joka waatii uskonopin mukaista elämää. Sillä oli Suomessakin puolustajia; mutta pispat oliwat sitä wastaan. Näiden pispain aikakausi on monessa kohdassa merkillinen. Gezelius wanhempi perusti oman kirjapainon (w. 1668), josta sitten lähti koko joukko oppikirjoja lewittämään tietoa ja walistusta kansalle. W. 1684 annettu sääntö, että se, joka ei tunne uskonoppiansa, myöskään ei pääse herran ehtoolliselle eikä naimiseen, on puoleltansa tehnyt lukutaidon yleisemmäksi. Että näinä aikoina jo muutkin lukiwat, eikä ainoastaan papit ja oppineet, nähdään siitä, että pispa Bång Wiipurissa (1688) luuli kolmannenki kirjapainon kannattawan perustamista. Tätä edellisellä ajalla oli hywin wähän kirjoja ilmaantunut präntistä. — Karlen wiimeiset hallitus-wuodet (1695, 96 ja 97) oliwat kauheat **nälkä- ja kuolin-wuodet**, jotka tappoiwat suuren osan Suomen wäestöä (arwiolta 150,000 henkeä; Turun hiippakunnassa kuoli lokakuusta w. 1696 lukien heinäkuuhun seuraawana wuotena 60,370 henkeä). Kaarle kuoli w.

1697. Hänen hallituksen aikana oli Suomessa ollut sodista rauha, mutta sitä enemmän saatiin tuntea sodan rasitusta hänen poikansa aikoina, joka isänsä perästä tuli kuninkaaksi.

Suomenmaa tulee wähitellen Wenäjän alle.

Nuori **Karle XII** kietoutui pian sotaan naapureinsa, Tanskan, Puolan ja Wenäjän kanssa (suuri Pohjan sota; Suomessa on sen nimi **iso wiha**). Wenäjänmaata hallitsi tsaari Pietari, jonka sydämessä paloi eläwä halu tehdä maatansa woimalliseksi ja arwolliseksi. Johdattaaksensa Europan siwistystä maahansa tahtoi hän omistaa Itämeren rannoilla olewat maat, jotka silloin kuuluiwat Ruotsiin. Sota alkoi w. 1700. Pian Tanska pakoitettiin rauhaan ja wielä samana wuonna woitettiin tsaari Pietari suuressa sota-tappelussa Narwan seuduilla Wironmaalla. Sitten Karle kääntyi Puolan kuningasta, Augustia, wastaan, jonka täytyi luopua kuninkaan wallastansa (w. 1706). Waarallisin wastustaja, Pietari, joka sill'aikaa sai oleskella omin päinsä, ei ollut toimetonna ollut: Inkerinmaan wallattuansa rupesi hän perustamaan Newajoen suulle uutta pääkaupunkia Wenäjälle (Pietarin kaupunki w. 1703); Tuotuostakin oliwat Wenäläiset tunkeuneet Suomeenkin. Puolanmaasta lähti Karle Wenäjänmaan sydämeen päin, mutta woitettiin lähellä Pultawaa (w. 1709), ja hänen täytyi paeta Turkinmaahan, jossa oleskeli 5 wuotta. Sitten Wenäläiset käwiwät täydellä todella Suomen kimppuun ja waltasiwat Wiipurin, Käkisalmen ja Lappeenrannan linnoitetut kaupungit (w. 1710). Suomi sai sitten olla jonkun

aikaa rauhassa isommista sota-rynnäköistä, sillä Pietari oli lähtenyt ajamaan takaa Karlea Turkinmaahan, waan oli perikatoon tulemaisillansa, mutta onnistui pääsemään pulastansa. Sill'aikaa Wenäläiset kuitenkin käwiwät roswoamassa Kajaanin kaupunkia, jota meteliä sanotaan **sarka-sodaksi,** sen wuoksi, että moniaat Wenäläisiltä otetut sarka-pakat oliwat sen alku-syynä (1712). Seuraawana wuotena tuli Pietari taas Suomeen. Kenraali Lybecker, joka täällä oli päällysmiehenä, ei uskaltanut ruweta tosi tappeluun, waan wetäysi pakoon. Koko etelä Suomi joutui siis helposti Wenäläisten käsiin. Tästä nousi mielipaha; Lybeckerin siaan pantiin kenraali Armfelt päällymieheksi. Pälkäneenweden rannalla pidettiin wähäinen sotatappelu, jonka perästä Armfelt wetäysi Pohjanmaalle, jossa kowempi tappelu pidettiin Napuen kylän maalla Isonkyrön pitäjässä (w. 1714, helmik. 19 päiw.). Wenäläiset woittiwat, ruhtinas Galitsin päällysmiehenä. Wähää jälkeen woittiwat he myös meritappelussa Hankoniemen edustalla, ja ennen wuoden loppua oliwat Ruotsalaiset wetäyneet Suomesta pois. Kajaanin linna oli wiimeiseksi heidän hallussansa, mutta senkin ottiwat Wenäläiset (w. 1716) ja räjähyttiwät ilmaan seuraawana wuonna. Suomesta paettiin ja wietiin Ruotsiin mitä suinkin woitiin. Turun yliopisto ja kaikki wirkakunnat pysähtyiwät toimessansa ja hajousiwat; harwoissa kirkoissa Jumalan sanaa saarnattiin; kaikki asiat maassa oliwat hajallansa. Sill'aikaa oli kuningas palannut Turkinmaalta Ruotsiin, jonka wihollisen oliwat enenneet. Karle oli taipuwa tekemään rauhaa waarallisen wastustajansa, Pietarin, kanssa, mutta hänen älykkään ministerin, **Görtzin,** siitä keskustellessa, ammuttiin Karle (w. 1718) piirittäessänsä Fredrikshallin kaupunkia Norjassa. Luopuen melkeen kaikista kuninkaan oikeuksista ikäänkuin osti hä-

nen sisarensa, **Ulrika Eleonora,** hallituksen, jonka hän (w. 1720) antoi puolisollensa **Fredrik I:selle.** Wallan päällä olewaiset eiwät tahtoneet tehdä rauhaa Wenäjän kanssa, mutta pian tuli täytyminen, ja Uudenkaupungin rauhassa (w. 1721) menetti Ruotsi Liiwinmaan, Wironmaan, Inkerinmaan ja eteläisen osan Karjalaa (suurin osa nykyistä Wiipurin lääniä) ja sen kaupungit: Wiipurin, Käkisalmen ja Sortawalan.

Näin loppui "iso wiha." Ruotsi oli tosin saanut takasin melkein koko Suomenmaan, mutta se oli surkeassa tilassa. Kaikki onnettomuudet, jotka woitettua maata saattawat kohdata, oliwat Suomenmaatakin kohdanneet. Laajat maa-alat ja kaupungit oliwat autioina, pellot kylwämättä ja kaikenlainen kauppa rappiolla. Wäestö oli wähennyt 150:neen eli 200 tuhanteen henkeen. Ruotsalaiset tekiwät mitä köyhtyneessä tilassansa woiwat, auttaaksensa Suomea woimaan. Suomi oli kokonaisen ihmis-ijän ollut onnettomuuden wallassa; mutta sill'aikaa kaswanut ja jäykistynyt sukukunta näytti woiwansa hankkia itsellensä keinoja tullaksensa aikaan ja toimeen, ja nämät hankkeet onnistuiwatkin. — Koulut ja oppilaitokset awattiin uudestaan; wirkakunnat alkoiwat taas tointansa; Ruotsista lähetettiin siemenjywiä, että saatiin pellot kylwöön, j. n. e. Pispan-istuin muutettiin Wenäläisten waltaan joutuneesta Wiipurista Porwoon, johon myös gymnasiumi (w. 1726) toimitettiin; uusi koulu-asetus säättiin; aatelis- ja pappissääty saiwat etu-oikeutensa; meidän wielä woimassa olewa laki toimitettiin ja wahwistettiin waltiopäiwillä w. 1743 ja suomennettiin w. 1759. Uuden rajan tukeeki linnoitettiin Wehkalahden (Haminan) kaupunki. — Wuonna 1753 määrättiin uusi parannettu kalenteri (Gregorion) seurattawaksi.

Aikaa Karle **XII**:nen kuolemasta wuoteen 1772 asti kutsutaan **wapaus-aikakaudeksi,** sentähden että

kuninkaan walta, monin puolin kytkettynä, muuttui tyhjäksi nimeksi ja warjon wertaiseksi. Tämä aikakausi on sentähden merkillinen, että silloin todella ahkeroittiin teollisuuden ja sisällisen tilan parantamista; mutta se eripuraisuus, joka eroitti wallan päällä olewat kahteen eriseuraan, nimeltä **hattar** (hatut) ja **mössor** (lakit), oli suurena haittana. Ensin mainittu lahkokunta tahtoi woittaa takasin waltakunnalle entisen menetetyn ulkonaisen arwon ja muitten waltakuntain kanssa tehdyillä liitoilla wastustaa Wenäjän kaswawaa waltaa. Toinen, **mössor** niminen, lahkokunta jätti sillensä kaikki tuumat ulkonaisesta loisteesta, jonka moniaat suuret sotasankarit oliwat tuottaneet waltakunnalle, mutta joka ei sopinut waltakunnan wähäin warain kanssa yhteen. He tahtoiwat, wahwistaaksensa rauhaa, ruweta liittoon Wenäjän kanssa ja niin tawoin rauhassa hoitaa maan sisällistä edistymistä. Kuninkaan wallan wähentämisessä, niin paljon kun mahdollinen oli, wetiwät molemmat lahkokunnat yhtä köyttä. Wälistä toinen oli heistä wallan päällä, wälistä toinen. Molemmat ottiwat ulkomaalaisilta lahjoja, niin että Ruotsi oli waan aseena muukalaisten käsissä. Asian ollessa tällaisella kannalla päätti hattar niminen lahkokunta, joka silloin oli woiton päällä, alkaa sotaa Wenäjää wastaan (24 päiw. heinäk. w. 1741). Ruotsalaisten käwi tässä sodassa, alusta loppuun, niinkuin jo edeltäpäinkin olisi pitänyt arwata. Eripuraisuus oli ylimmällään ja lahkokunnat oliwat keskenänsä wihoissansa, yhteisen isänmaan hyödystä huolettomat. Tätä sotaa on kutsuttu **Lappeenrannan sodaksi,** sen wuoksi että ensimäinen sotatappelu tapahtui Lappeenrannalla (3 päiw. syysk. w. 1741), jossa Wenäläiset woittiwat. Todella wastustamatta pakeni ruotsalaisten sotajoukko ja sen täytyi wihdoin (24 päiw. elok. 1742) Helsingissä antautua wihollis-

sille ja jättää Suomenmaa. Wenäläiset saiwat maan haltuunsa ja aikoiwat siitä tehdä maakunnan erityisellä hallinnolla Wenäjän wallan alla. Turussa tehdyssä rauhassa (7 päiw. elok. 1743) sai Ruotsi kuitenkin takasin melkeen kaiken maan, minkä oli sodassa menettänyt; Wenäjä otti itä-puolen Uusmaata, etelä Sawon ja palasen Hämeenmaata sekä Haminan, Lappeenrannan ja Sawonlinnan kaupungit. Kymenjoki määrättiin waltakuntain rajaksi. Sen warusteeksi perustettiin Degerby (Lowisan kaupunki) Swartholm'in linnan kanssa ja neljä wuotta sen jälkeen alotettiin (w. 1749) Wiaporin linnan rakentaminen, jossa työssä kreiwi August Ehrenswärd oli johdattajana. Tämän sodan aikana oli Ruotsi yhä selkeämmin tullut hawaitsemaan, kuinka tärkeä Suomenmaa oli Ruotsille, ja sen perästä ruwettiinkin suurempaa huolta pitämään sen wiljelemisestä ja sisällisestä hoidosta. Elatuskeinoin edistymistä koettiin parantaa; kaupankäyntiä kehoitettiin löysäämällä niitä siteitä, joihin se siihen asti oli ollut kytkettynä, kun monelle kaupungille (Waasalle, Kokkolalle ja Oululle) annettiin (w. 1765) täysi merikaupunkein oikeus ja useammille muille (Porille, Raumalle, Uudelle kaupungille, Tammisaarelle ja Porwoolle) lupa kaupankäymiseen itämeren rantamailla. Kaikenlaisia hyödyllisiä kaswuja ruwettiin istuttamalla kaswattamaan ja Ruotsin ollessa Pommerin sodassa ("7-wuotisessa sodassa") Saksanmaalla, tuli sieltä perunan (potaatin) wiljelys tutuksi Suomeenkin. Wuorityö oli silloin joltinenkin, jonka arwaa siitä että Suomessa w. 1748 oli 35 rautapruukia, suurempaa ja pienempää. Kosken-perkauksen hyöty tultiin myös hawaitsemaan. Samuel Chydenius, Pietari Adr. Gadd ja Pietari Kalm owat, oppinsa ja toimensa tähden, niiltä ajoilta pidettäwät jälkeisten kiitollisessa muistossa. Tällainen on ilahuttawa puoli

Fredrik I:sen (w. 1720—1751) ja sen lempeän, mutta heikon **Adolf Fredrikin, Holstein Gottorpista,** (w. 1751—1771) hallitus-ajoista; mutta on sillä ajalla ruma puolikin, johon eriseurain alinomaiset riidat oliwat syypäät, jotka tekiwät mitättömäksi monen, maansa hyötyä harrastawan, miehen kauniit toimet. Waikka tosin oltiin yksimieliset tahtoessa edistää teollisuutta ja säilyneitten maakuntain paremmalla wiljelemisellä ikäänkun saada takasin menetetyt maakunnat, oltiin kuitenkin niin riitaiset neuwoista, joilla se saataisiin menestymään, että mitä edellisillä waltiopäiwillä päätettiin, se kumottiin sen jälkeisillä. Sill'aikaa oli aatelisto peräti riitaunut toisten säätyin kanssa, joten muutos hallitus-muodossa tuli mahdolliseksi. Nuorella, nerokkaalla perintöruhtinaalla, Gustawilla, arweltiin kyllä olewan rohkeutta ja woimaa saada se toimeen. Tämä arwelu käwikin toteen, kun Gustaw, päästyänsä (w. 1771) kuninkaaksi kumosi, kapinan nostamalla, entisen hallitus-muodon (w. 1772 elokuun 19—21 päiw.). Uusi hallitus-muoto asetettiin elok. 21 päiw. Sekä tämä asetus että yhdistys- ja wakuutuskirja, joka säättiin helmik. 21 päiw. ja huhtik. 3 päiw. w. 1789 ja joka wielä enemmän enenti kuninkaan waltaa, owat Suomenmaan wieläkin woimansa pitäwät perustus-lait.

Gustaw **III**:nen ensimäiset hallituswuodet oliwat sangen onnelliset. Monta tarpeellista ja wiisasta parannusta ja laitosta pantiin toimeen. Suomenmaa jaettiin 6:teen läänin (w. 1775). Uusi howi-oikeus toimitettiin Waasaan (w. 1776). Uusia lakikuntia, kihlakuntia ja pitäjiä syntyi wanhain jakaamisella. Maan mittaus ja jako (iso-jako) toimitettiin suurella ahkeruudella. Uusia kaupunkeja (Kuopio, Tampere ja Kaskinen) perustettiin. Kaupunkein porwarit saiwat wakuutuksen ettei mitään kauppaa,

elatuskeinoa eikä käsi-ammattia annetaisi kenellenkään erityisekſi oikeudeksi, waan että kaikilla pitäisi näissä hankkeissa olla samat edut. Kauppa woimistui; Suomen metsistä saadut kauppakalut oliwat ulkomaalaisille mieluisia ja osoittiwat arwonsa omallekin maalle. Gustaw oli ylöllistä koreutta rakastawa ja waltakunnan waroja tuhlaawa kuningas; mutta hänen kunniaksensa mainittakoon että hän sen siwussa rakasti ja edistytti tietoja ja taiteita, ja niitten harjoittajia, niin että hänen hallituksensa oli loistawa ja alkoi uuden aikakauden Ruotsin kirjallisuuden historiassa, jossa moni senaikuinen Suomalainenkin sai ansaitun siansa (kreiwi Creutz, Choraeus, j. m.). Millä kannalla suomalainen kirjallisuus oli, woipi arwata siitä, että 200:na wuotena, jotka oliwat kuluneet ensimäisen suomalaisen kirjan painamisesta, oli tuiki wähän painettu suomalaisia (useammat jumalisia) kirjoja. Näistä owat pipliän painokset erinomaisimmat. Wuosina 1758 ja 1776 painetut pipliät (kaikki sen jälkeiset pipliä-painokset owat sanasta sanaan yhdenlaiset kuin wiimeksi mainittu) todistawat millä työllä ja toimella Turun pispat, Johan Browallius ja Karle J. Mennander, ja Mynämäen kirkkoherra, Anders Simoni Lizelius, owat parantaneet pipliän suomennosta. Suomen kielen käyttäminen oli sill'aikaa tullut sille kannalle että, kun edellämainittu Klas Fleming puhui niin huonosti Ruotsin kieltä että toiset walta-neuwokset tuskin ymmärsiwät häntä, jokaisen Suomalaisen täytyi oppia ruotsin kieltä, jos mieli päästäksensä waltakunnan korkeampiin wirkoihin, elikkä saadaksensa jonkunlaistakaan oppia, paitse sisältä-lukua. Ruotsinkieli oli Suomenkin wirallisena kielenä, jota ei kummastellakaan, koska Suomi oli Ruotsin maakunta. Mutta kuitenkin säilyi suomenkieli eläwänä talonpoikaisessa kansassa. Moitittawa on tosin usein kiinteä jännittäminen wanhoissa ta-

woissa, mutta kunnioitettawa on tällainen koko kansakunnan hiljainen ponnistaminen hengellisen olonsa ylläpitämiseksi.

Suosiollisella luonnollansa woitti Gustaw itsellensä alhaisemman kansan rakkauden, mutta ylimykset, joitten walta 1772 wuoden kapinalla kukistettiin, oliwat hänelle wihassa ja hakiwat tilaa kostaaksensa. Se ilmaantuikin pian. Gustaw halusi sota-sankarin kunniaa, ja kun Wenäjän woimallinen keisarinna Katharina II:nen oli joutunut sotaan Turkkilaisten kanssa, arweli Gustaw tilan soweliaaksi ottaaksensa takasin kaikki kadotetut maakunnat. Sota Wenäjää wastaan julistettiin (29 päiw. kesäk. w. 1788), ja waikka woitto ensimäisessä meritappelussa Hoglandin edustalla (17 päiw. heinäk.) oli epätietoinen, näytti onni kuitenkin alussa olewan Gustawin puolella. Hän oli matkalla Pietarin kaupunkia kohti, mutta silloin aatelis-upseerit, jotka wihasiwat Gustawia, tekiwät **Anjalan kapina-liiton,** eiwätkä luwanneet sotia, waan yllyttiwät sotamiehiäkin tottelemattomuuteen. Gustawin täytyi palata takasin, sopiwin aika kului pois käsistä ja koko sotaretki meni mitättömiin. Sotaa kesti wielä kaksi wuotta, muuttelewaisella onnella. Monta kowaa sotatappelua tapahtui w. 1789: Parkumäellä (heinäk. 21 päiw.), jossa Ruotsalaiset woittiwat ja Ruotsinsalmella (elok. 24 päiw.) jossa Wenäläiset pääsiwät woitolle. Seuraawana wuonna (1790) woitti Gustaw itse Wenäläiset Walkialassa (huhtik. 29 päiw.), mutta wähää jälkeen joutui hän ranta-laiwastonensa suljetuksi Wiipurin lahteen, josta hän kuitenkin töintuskin ja paljo wäkeä menetettyänsä pääsi tiehensä (heinäk. 3 päiw., ruotsi. Wiborgska gatloppet). Wiimeinen tappelu tämän sodan aikana tapahtui Ruotsinsalmella (heinäk. 9 päiw.), jossa Wenäjän rantalaiwasto peräti häwitettiin. Wähää jälkeen (elok. 14 päiw.) tehtiin rauha Wää=

rälässä, jossa rajat määrättiin entiselleen. Kaksi wuotta sittemmin ampui Ankarström Gustawin kuoliaksi (w. 1792); ja siihen oli ylimysten wiha syynä.

Gustaw IV Adolf, hänen poikansa, tuli sitten kuninkaaksi. Suomenmaa astui yhä eteenpäin maallisen ja hengellisen edistymisensä tietä. Wiljattomia maita tehtiin wiljawiksi; elatuskeinot karttuiwat. Turussa pantiin (marrask. 1 p. w. 1797) toimeen talousseura, joka on paljon edistänyt Suomen maanwiljelystä ja teollisuutta. Erinäinen toimituskunta asetettiin (w. 1799) panemaan koskenperkauksia parempaan toimeen. Pitäjän-makasiinejä ruwettiin perustamaan (1803). Wäkiluku oli wiimeisinä 50 wuosina paljon enennyt. Wuonna 1749, jolloin henkiluku alotettiin, nousi wäestö 408,839 henkeen, mutta wuonna 1800 837,152 henkeen. Wuonna 1802 käwi Gustaw puolisonensa Suomessa, jolloin Turun uuden yliopisto-rakennuksen perustuskiwi laskettiin. Tämä Suomen pääkoulu oli silloin suuressa arwossa: Porthan, Calonius, Franzén, Tengström oliwat sen kaunistuksena ja kunniana.

Uudet waiheet oliwat Suomelle esissä ja uusi tie sen kansalla kuljettawana. Gustaw IV Adolfin kiinteä wiha Franskanmaan senaikuiseen keisariin, Napoleoniin, joka omin päinsä tahtoi asettaa lakeja Europalle, saattoi hänen sotaan oman lankonsa, Wenäjän keisarin, **Aleksander I**:sen kanssa, joka silloin oli Napoleonin kanssa liitossa. Wenäläiset tuliwat kaakkoisen rajan yli (helmik. 21 p. w. 1808), kreiwi Buxhöwden päällysmiehenä. Suomen wähäinen sotawäki kokoontui Hämeenlinnan tienoille ja aikoi siellä wanhan Klerckerin johdannon alla estää wihollisen edistymistä, waan ylimmäiseksi päämieheksi määrätty Klingspor wetäysi pohjaiselle Pohjanmaalle, tuotuostakin wähin tapellen. Wenäläiset rupesiwat sill'aikaa piirittämään Swartholman ja Wiaporin

linnoja, jotka pian joutuiwat heidän käsiinsä (edellinen maalisk. 18 p. ja jälkimäinen toukok. 3 p.). Erinäiset joukot Suomen maa-armeijaa oliwat samaan aikaan monessa kiiwaassa tappelussa woittaneet Wenäläiset, **Siikajoella** (huhtik. 18 p.), Adlercreutz päällysmiehenä; **Rewolahdessa** (huhtik. 27 p.), Adlercreutz ja kreiwi Cronstedt päällysmiehinä, ja **Pulkkilassa** (toukok. 2 p.), Sandels päällysmiehenä. Wenäläisten täytyi paeta, jolloin (heinäk. 14 p.) tapahtui sotatappelu **Lapuan isossa kylässä,** jossa Adlercreutz woitti Wenäläisten päällysmiehen Rajefskin, joka wetäysi **Alawudelle,** jossa hän taas woitettiin (elok. 17 p.) ja sitten ahdistettiin Tampereelle. Mutta Wlastoff woitti **Karstulassa** (elok. 21 p.) wähäisen, Fieandtin johdattaman joukon Suomen sotawäkeä, ja sentähden täytyi pää-sotajoukonkin wetäytyä takasin. Wenäläiset, jotka oliwat saaneet kreiwi Kamenskin päällysmiehekseensä, ajoiwat takaa, ja **Ruonan sillan** seuduilla Kuortaneella nousi werinen tappelu (syysk. 1 p.). Woittamattomana wetäysi Adlercreutz sotakentältä **Salmiin,** jossa Suomalaiset tosin taas woittiwat Wenäläiset (syysk. 2 p.), mutta kuitenkin täytyi heidän paeta. Kolmetoista päiwää senjälkeen tapahtui (syysk. 14 p.) **Orawaisissa** kowa, 14 tiimaa kestäwä tappelu, jossa Wenäläiset woittiwat ja josta lähtien woitto pysyi Wenäläisten puolella. Suomalaiset wetäytyiwät pohjaseen päin. Wielä nousi werinen tappelu **Wirtasillan** seuduilla Iisalmessa (lokak. 27 p.), jossa nerokas Sandels woitti Tutschkoffin Wenäläisineen; mutta kuitenkin täytyi hänen wetäytyä takasin. Talwi oli jo tulemassa ja marraskuun 19 päiwänä tehtiin sowinto **Olkijoen** kylässä (Salosten pitäjässä), jonka mukaan Ruotsin ja Suomen sotawäen täytyi lähteä pois Suomenmaasta. Suomalaiset oliwat jo tehneet uskollisuuden ja kuuliaisuuden walan

Aleksanderille, ja samassa julistettiin keisarillisella ilmoitus-kirjalla Suomenmaa yhdistetyksi Wenäjänmaahan. Wenäläiset tunkeusiwat sitten Ahwenanmaalle, jossa uljas Döbeln kauwan teki wastarintaa, ja sen woitettua, kowan talwen awulla Ahwenanmeren yli Ruotsinmaahan. Samaan aikaan kulki toinen joukko Wenäläisiä, Barklay de Tolly päällysmiehenä, jäätä myöten Merenkurkun yli Ruotsinmaahan ja Shuwalow sai Gripenberg'in sotajoukkoinensa antautumaan pohjois Ruotsissa (maalisk. 25 p. 1809). Gustaw IV Adolf oli sill'aikaa pantu kuninkaan wiralta pois ja hänen setänsä, Karle XIII, oli päässyt hänen siaansa kuninkaaksi. Sotaa pitkitettiin kaiken kesää, mitään erinomaista toimeen saamatta, ja Ruotsin täytyi Haminan kaupungissa tehdyssä rauhassa (syysk. 17 p. w. 1809) luopua Suomenmaasta, joten Pohjanlahti, Tornion ja Muonion joet tuliwat molempain sotiwain waltakuntain rajaksi.

Suomenmaa Wenäjän wallan alla.

Heti kun Suomenmaa kokonaan oli joutunut Wenäläisten käsiin, kutsui keisari Aleksander Suomen säädyt waltiopäiwille Porwoohon. Ne alkoiwat maaliskuun 25 p. 1809. Sääntö-kirjalla (maalisk. 27 p.) wahwisti keisari Suomenmaan uskonopin, perustuslait ja kaikkein asukasten yhteiset ja kunkin erinäiset edut, wapaudet ja oikeudet olemaan entisessä woimassansa. Uskollisuuden ja kuuliaisuuden walalla wahwistettiin keisari Aleksander Suomen suuri-ruhtinaaksi (maalisk. 29 p.). Säädyt rupesiwat sitten pitämään keskustelemuksiansa ja waltiopäiwäin päätettyä (heinäk. 19 p.) wahwistettiin heidän tekemät ehdottelemiset: kaikki werot tuliwat ole-

maan entisellään; Suomen asukkaat wapautettiin 50 wuodeksi entisestä sotamiehenpidostansa, mutta määrättiin sen siaan maksamaan ruodinwapaus- (wakantti-) wero; Suomelle piti oma pankki laitettaman (se tehtiin w. 1811) ja oma päähallitus asetettaman. Tämä hallitus-neuwokunta (Regerings-konselj) tuli toimeen lokakuun 2 p. w. 1809 ja sille pantiin w. 1816 nimeksi **Keisarillinen Senaati.** Hallituksen päämieheksi maassa pantiin kenralkuwernööri, joka samalla määrättiin päähallituksen esimieheksi ja maassa olewan sotawäen päällysmieheksi. Päähallitus ja kaikki muut wähitellen asetetut ylimmäiset hallituskunnat ja wirkakunnat saiwat siansa Turussa, mutta w. 1817 määrättiin ne muutettawiksi Helsingin uuteen pääkaupunkiin, jossa senaati piti ensimäisen kokouksensa lokakuun 1 p. 1819. Pietarin kaupunkiin asetettiin w. 1811 wirkakunta (kommitea), jonka tuli walmistella sellaisia Suomen asioita, jotka keisari oli ottanut itse päättääksensä. Se häwitettiin (w. 1826) ja sitten toimittaa ministeriwalta-sihteeri nimellinen Keisarin edessä Suomeen koskewat asiat. Wenäjän ennen woittamat osat Suomenmaata (wanha Suomi) yhdistettiin (w. 1811) nykyisin woitetun Suomenmaan kanssa yhteen. Suomen wäestö tuli sillä tawalla nousemaan päälle miljoonan. Turkuun toimitettiin pipliä-seura (w. 1812), jolla nyt on 6 apuseuraa. Lutherin puhdistaman uskonopin muisto wietettiin juhlallisesti (w. 1817) ja samana wuonna määrättiin Turun hiippakunta arkki-hiippakunnaksi ja sen uusi arkkipispa Suomen pappissäädyn päämieheksi. Wapriikain edistymiseksi sai Tampere (w. 1821) wapaa-kaupungin oikeudet, joten sekä koto- että ulkomaan wapriikamiehille ja käsiammattilaisille annettiin lupa asettua sinne, ilman mitään kruunun weroa maksamatta ja ilman kaikitta ammattikunnallisitta siteittä; tarpeellisia työkaluja ja

työaineita saiwat he tuoda ulkomaalta, tullia maksamatta; heillä oli myös täysi walta myydä teoksiansa missä tahansa. Keisari Aleksander, joka kahdesti ennen (w. 1809 ja 1812) oli käynyt Suomessa, kulki w. 1819 koko Suomenmaan läpi. Hän kuoli matkustaessansa etelä Wenäjässä (jouluk. 1 p. w. 1825).

Hänen siaan nousi hänen weljensä **Nikolai** keisariksi, joka (jouluk. 24 p. w. 1825) antoi Suomen kansalle hallitus-wakuutuksen, että Suomi sai pitää uskonoppinsa ja lakinsa muuttamattomina. Syyskuun 4:tenä ja 5:tenä päiwänä w. 1827 häwitti kauhea tulipalo Turun wanhan kaupungin ja sen yliopistonkin, mutta keisari määräsi niin runsaat apurahat yliopistolle, että uusi yliopisto Helsingissä jo syksyllä w. 1828 saattoi alkaa toimensa. Turkuun toimitettiin gymnasium (w. 1830).

Suomen läänit tasailtiin (w. 1831) ja niitten luku määrättiin 8:ksi. Mustialaan, Hämeenmaan läänissä, toimitettiin (w. 1836) maanwiljelyskoulu, jossa opetetaan pellon ja niitun wiljelemistä ja soweliaampaa karjanhoitoa. Kun käsi-ammattilaisiksi ja wapriikamiehiksi aikowille ei ollut Suomessa sopiwia kouluja, toimitettiin (w. 1842) sunnuntaikoulut ja (w. 1849) kolme taiteellista teollisuuskoulua (realikoulua). Uusi howi-oikeus toimitettiin Wiipuriin (w. 1839). Wuonna 1850 jaettiin Suomenmaa kolmeen hiippakuntaan: Turun, Porwoon ja Kuopion. Merikaupungin-oikeudet ja suuremmat kauppa-edut annettiin niille merikaupungeille, joilla niitä ennen ei ollut (w. 1830). Uusia kaupunkeja (Jywäskylä, Heinola, Mikkeli ja Joensuu) on perustettu. Wankein hoidon parannusta tarkoitetaan ojennus-huoneilla, joita jo moniaita on pantu toimeen. Wuonna 1841 pantiin koululaitokset ylehensä paremmalle kannalle; uusia perustettiin (gymnasiumit

Waasassa ja Kuopiossa, naiskoulut Turussa ja Helsingissä) ja wanhoja parannettiin. Kansan walistusta ei suinkaan pidetä wähä-arwoisena. Kaikkiin yhteisesti tarpeellisiin yrityksiin on esiwalta ojentanut auttawan kätensä (wiljelysmaihin, waprikeihin, wuoritöihin, koskenperkauksiin, Saiman kanawan kaiwantoon (w. 1844) j. n. e.). — Maata hyödyttäwäisten tointensa tähden tulee Suomenmaan pitää kiitollisessa muistossa oman maansa miestä, kreiwi **Rob. Henr. Rehbinderiä,** joka niinä tähdellisinä aikoina, jolloin maamme hallitusmuoto oli perustettawana, ja kauwan senkin jälkeen († 1841), keisarin edessä ajoi Suomen asioita.

Kun ne siteet, jotka kauwan yhdistiwät Suomen Ruotsiin, katkaistiin, owat Suomalaisten hankkeet kääntyneet oman maan tarkempaan tutkintoon. Suomessa on herännyt ja on wieläkin hereellään halu ja toimi wetämään pimeydestä walkeuteen ja häwiämästä säilyttämään muinaisaikuisten muistoin jälellä olewia jäännöksiä. Maaliskuun 16 p. 1831 perustettiin Suomalaisen kirjallisuuden seura, joka on paljon hyödyttänyt suomen kieltä, kirjallisuutta ja historiaa. Sen toimella on monta oiwallista kirjaa saatu walmiiksi. Näitä on mainittawin **Kalewala**-niminen joukko runoja, jonka suomalaisuutta harrastawa mies (Elias Lönnrot) on kirjoitellut ja kokoillut kansan laulamista runoista. Häwiämästä estääksensä ja säilyttääksensä muitakin jälellä olewia suomalaisten muinaisaikuisten lauluin jäännöksiä on sekä sama mies, että monet muutkin, hänestä kiihtouneet miehet waeltaneet niitä kokoilemassa Suomenmaan sisemmissä osissa ja ulkonakin Suomenmaata asuwissa suomalaisissa kansoissa. Kirjat **Kanteletar, Suomen kansan arwoituksia** ja **Suomen kansan Sananlaskuja** todistawat näitten waiwain ja hankkeitten ei menneen turhiin. Suomen-

kieli on nousnut semmoiseen arwoon, jommoista sillä omassa maassa ennen ei ole ollut *), ja on se saanut ulkomaalaistenkin mietteet kääntymään Suomen unhotettuun ja ikäänkun Europaan ei kuuluwaankaan kansaan. Suomalainen kansa ei ole historiassa mainio suurten ja loistawain uros-töittensä tähden eikä ole waikuttanut mitään muutosta siwistyksen edistämisessä; se on, ihmiskunnan palweluksessa, määrätty polkemaan maanwiljelykselle ja siwistykselle tietä pohjaiseen Europaan. Kansan wähyys ja maan köyhyys owat estäneet Suomea pääsemästä omawaltaiseksi waltakunnaksi; sen on aina täytynyt olla woimallisempain naapureinsa alamaisena. Me emme siis woi, niin kuin tulisi, kiittää Jumalan hywyyttä, joka on antanut tämän meidän isänmaamme hyötyä ja edistyä.

Suomen yhdistettyä Wenäjänmaahan ei ole sotaa ollut Suomessa. Mutta kun keisari Nikolai (w. 1853) alotti sodan Turkkilaisia wastaan ja kun Englanti ja Ranskanmaa rupesiwat puolustamaan Turkkilaisia ja lähettiwät sotalaiwojansa Itämereen, leweni sodan melske meidänkin rannoille. Nämät wihollisten laiwat eiwät toki tehneet juuri muuta kun häwittiwät Skarpans nimisen linnan Ahwenanmaalla (w. 1854) ja ampua jyskyttiwät Wiaporia (w. 1855); mutta suurin haitta meidän maalle oli siitä että samalla kaupanliike pysähtyi ja että meidän kauppa-laiwasto enimmäksi osaksi häwitettiin. Tämän sodan aikana kuoli keisari Nikolai, maaliskuun 2 päiw. w. 1855, ja hänen poikansa, meidän nykyinen Suuriruhtinamme **Aleksander II** nousi keisarin-istuimelle, suostui rauhantekoon Parisissa, maaliskuussa w. 1856, ja hankki siten rauhan waltakunnallensa.

*) Wuonna 1850 asetettiin yliopistossa erinäinen professorinwirka Suomen kielelle ja kirjallisuudelle.

Aleksander II, joka heti päästyänsä keisariksi, hallitsia-wakuutuksessansa lupasi suojella ja pitää entisellään Suomalaisten entisen uskonopin ja lait, käwi eteläpuolessa Suomenmaata maaliskuussa w. 1856. Ilo-mielin ruwettiin katselemaan tulewaista aikaa, sillä asiat luwattiin panna monin puolin paremmalle kannalle. Moniaita parannuksia on jo saatuki toimeen. Näistä mainittakoon tässä koululaitosten pano paremmalle kannalle, joten moniaita uusiaki on pantu toimeen, joitten joukossa myöskin mykkä-kuuroin opetus-laitos; suomen kielen kääntäjäin asettaminen kuhunki lääniin (w. 1856); tulilaiwan kulku Päijänteellä (w. 1856) ja pitkin koko rantaa (Pietarista Tornioon w. 1857), samote Kuopiosta Wiipuriin; Saiman kanawan aukaseminen (w. 1856); rauta-teitten alkuun pano (w. 1857); Suomen asiain komitean asettaminen Pietariin; Suomen Senaatin pano paremmalle kannalle (w. 1857); wirkamiesten palkkain korottaminen ajan waatimusten mukaan; kahden suomenkielisen yläalkeiskoulun määrääminen ja toimeen paneminen Jywäskylässä (w. 1857) ja Tampereella (w. 1859); piiri-lääkärien lisääminen (w. 1857; maanwiljelysseuran toimeen paneminen Uusmaalla ja Hämeessä; kruunun-metsäin hoito on pantu alkuun ja sitä warten määrätty paljo wirkamiehiä (w. 1859); yhteinen palo-wakuutus-seura maalaisille asetettu (w. 1859); lupa annettu kaupanpitoon maallakin (1860); merikaupungin oikeus suotu Joensuun kaupungille ja Iisalmen kauppala perustettu (1860); oma rahansa Suomenmaalle (entisen Wenäjän ruplan siaan, w. 1860). Wuosi 1856 on kuitenki surullisessa muistossa sen tähden että silloin tuli katowuosi melkeen koko Suomenmaahan ja oikea nälkäwuosiki pohjais osaan. Keinollisuutta edistetään, maanwiljelyksen ja yhteisten töitten toimikunta asetetaan senaatiin (w. 1860),

maanwiljelyskouluja pannaan yhä toimeen, Pipliän puhtaampaa suomennosta walmistetaan. Kansan sivistämistä pidetään tärkeänä asiana, jota warten kansakoulun seminaari määrättiin Jywäskylään (w. 1863); ja sittemmin on monin paikoin kansakouluja perustettu maalla sekä kaupungeissa. — 54 wuoden kuluttua kokoontuiwat Suomen säädyt taas waltiopäiwille 15 p. syysk. 1863 ja toisen kerran 1867. — Uusi waltiopäiwäjärjestys, joka määrää semmoisia pidettäwiksi aina 5 wuoden perästä, tuli 1869, ja samana wuonna annettiin uusi kirkkolaki. W. 1870 saatiin walmiiksi rautatie Riihimäeltä Pietariin, sekä asetettiin ylihallitus koulutoimelle ja tilastollinen wirkakunta maassamme. Pari wuotta 1865—67 nautti Suomi painowapauttakin, mutta se lakautettiin waltiopäiwäin lopulla 1867, ei kuitenkaan waltiopäiwäin päätöksen johdosta. Tänä wuonna 1872 oliwat waltiopäiwät taas koossa, jossa monta maallemme tärkiää asiaa keskusteltiin. Aljettiin myöskin tänä wuonna rakentaa Porwoon ja Hankoniemen rautateitä.

Soisin Suomeni hywäksi,
Maani marjan kaswawaksi.

Ajan-luwullinen kertomus.

Jälkeen Kr. synt. 100. Suomalaisia mainitaan historiassa.

1157. Erik IX ja pispa Henrik saarnaawat kristinuskoa Suomessa. — Turun linna perustetaan.

1209—1245. Tuomas pispana.

1229. Räntämäki pispan-istuimena.

1249. Birger Jarl woittaa Hämäläiset. — Hämeen linna perustetaan. — Ruotsalaisia siirtolaisia Uusmaalla.

1266. Birger Jarl, joka sääti 4 rauha-lakia, kuolee.

1276—1290. Magnus Ladulås kuninkaana.

1285. Aateliston ratsu-warustus pannaan toimeen.

1293. Torkel Knutson woittaa Karjalaiset. — Wiipurin linna perustetaan. — Luostaria Turussa mainitaan.

1295. Käkisalmen linna wahwistetaan.

1300. Turku pispan-istuimena. — Magnus, suomalainen mies, pispana. — Kuusiston linna.

1306. Suomenmaa jaetaan 3:meen kihlakuntaan.

1323. Rauha Pähkinälinnassa. — Raja warustetaan.

1324. Bero laakmannina.

1331. Turun luostari saapi sääntönsä.

1335. Orjuus kielletään pois.

1339—1365. Hemming pispana.

1348—1350. Magnus Smek sotii Wenäläisten kanssa.

1350. Hirmukuolema.

1355. Koulua Turussa mainitaan.

1357. Magnus Smek antaa Suomenmaan pojalleen Erikille.

1359. Erik kuolee.

1362. Suomalaiset saawat oikeuden olla osallisina kuningasta walitessa.

1363. Albrecht piirittää Turun linnaa.

1365. Ulwilan kylä saapi kaupungin oikeudet.

1372. Rasepori arwellaan perustetun.

1397. Kalmarin-yhdistys päätetään.
1398. Korsholma mainitaan.
1407. Erik XIII käypi Suomessa. — Maan-laki pannaan toimeen.
1412—1450. Magnus Olai Tawast pispana.
1424. Porwoo mainitaan kaupunkina.
1435. Suomenmaa jaetaan kahteen lakikuntaan.
1439. Erik XIII pannaan wiralta. — Erik Puke Korsholmassa.
1441. Luostari Raumalla, joka saapi kaupungin oikeudet.
1443. Luostari Naantalissa, joka saapi kaupungin oikeudet.
1448. Kristoffer, pettukuningas, kuolee. — Karl Knutson Bonde tulee kuninkaaksi.
1457. Karle VIII pakenee Kristian I:stä.
1464. Karle toisen kerran kuninkaana.
1467—1470. Kaarle kolmannen kerran kuninkaana.
1470—1497. Sten Sture, wanhempi, waltakunnan hoitajana.
1473—1510. Suuri Wenäläis-sota.
1475. Sawonlinna perustetaan.
1477. Wiipuri warustetaan muureilla.
1495. Wiipurin pamahdus.
1501—1503. Sten Sture, wanhempi, toisen kerran waltakunnan hoitajana.
1503—1512. Swante Sture waltakunnan hoitajana.
1504. Wälirauha Wenäjän kanssa.
1510. Rauha Wenäjän kanssa.
1512—1520. Sten Sture, nuorempi, waltakunnan hoitajana.
1520. Tukholman werisauna. Hemming Gadd toimittaa Kristianin werituomioita.
1521. Gustaw Wasa waltakunnan hoitajana. Junker Tuomas Turussa.
1522. Arwid Kurk hukkuu mereen.
1523. Gustaw Wasa walitaan kuninkaaksi.
1525. Pietari Särkilahti saarnaa Lutherin uskonoppia.
1528. Martin Skytte ensimäisenä lutherilaisena pispana. — Kuusiston linna häwitetään.
1529. Tammisaari perustetaan.
1544. Agrikola pränttäyttää ensimäisen suomalaisen rukous-kirjan. — Wasan suku saa perintö-oikeuden kuninkaanwaltaan.
1546. Tammisaari saapi kaupungin oikeudet.

1548. Agrikola toimittaa suomenkielisen Uuden testamentin.
1550. Skytte kuolee. — Suomenmaa jaetaan kahteen hiippakuntaan: Agrikola pispana Turussa, Paawali Juusten Wiipurissa. — Helsinki perustetaan.
1555—1557. Sota Wenäjän kanssa.
1557. Agrikola kuolee. — Pietari Follingius hänen jälkeensä pispana.
1558. Porin kaupunkia alotetaan.
1560. Gustaw I kuolee. — Erik XIV kuninkaana. — Aatelisto saapi suuret etu-oikeudet.
1563. Erik piirittää Turkua. — Herttua Johan wankina.
1568. Erik pannaan kuninkaan wiralta pois. — Johan kuninkaana.
1570. Oulun linna perustetaan.
1574. Juusten toimittaa ensimäisen suomalaisen katkismuksen.
1577. Erik murhataan. — Puna-kirja ilmestyy.
1581. Suomenmaa nimitetään Suuriruhtinakunnaksi. — Erik XIV:nen leski saapi Liuksialan.
1583. Ericus Erici yksinään pispana Suomessa.
1592. Johan kuolee. — Sigismund kuninkaana.
1593. Upsalan kokous.
1595. Rauha Täyssinässä.
1596. Klas Flemingin kowa walta.
1597. Nuijasota.
1598. Makkararetki.
1599. Sigismund pannaan kuninkaan wiralta pois.
1600—1611. Karle IX kuninkaana. — Lakikirja suomennetaan.
1605. Oulu perustetaan.
1606. Waasa perustetaan.
1607. Kajaanin linna perustetaan.
1610. Kokkola perustetaan.
1611—1632. Gustaw II Adolf kuninkaana.
1612. Katarina Månsdotter kuolee.
1614. Eroitus tehdään merikaupunkein ja maakaupunkein wälillä.
1616. Waltiopäiwiä pidetään Helsingissä.
1617. Neljä waltakunnan säätyä säätään. — Stolbowan rauha. — Uusi Kaarlebyy ja Uuskaupunki perustetaan. — Käkisalmi saapi kaupungin oikeudet.
1618. Uusi jako kahteen hiippakuntaan.

1621. Tornio saapi kaupungin oikeudet.
1623. Turun Howi-oikeus pannaan toimeen.
1629. Sortawala saapi kaupungin oikeudet.
1630. Turussa gymnasium. — Gustaw purjehtii Saksanmaalle.
1632. Gustaw kaatuu sodassa. — Kristiina kuninkaan istuimella.
1637—1640. Pietari Brahe kuwernöörinä Suomessa.
1640. Turun yliopiston wihkiminen.
1642. Pipliä suomennettuna. — Helsinki siirretään nykyiselle paikallensa.
1644. Kristina pääsee itse hallitukseen.
1648. Kolmenkymmen-wuotinen sota loppuu. — Pietari Brahe toisen kerran kuwernöörinä.
1649. Praahe saa kaupungin oikeudet. — Kristiinan kaupunki perustetaan.
1650. Hämeenlinnan kaupunki perustetaan.
1651. Kajaani perustetaan.
1653. Pietarsaari perustetaan.
1654. Kristina eroaapi kuninkaan wirasta.
1656. Wehkalahtea mainitaan kaupunkina.
1658—1664. Johan Terserus pispana Turussa.
1660. Karle X kuolee. — Onneton holhoja-hallitus.
1672. Karle XI ryhtyy itse hallitukseen.
1680. Lahjoitettuin kruununmaitten takasin ottaminen (reduktion) päätetään. — Monet kaupungit uhataan häwittää.
1682. Palkintoweron laitos pannaan toimeen.
1685. Pipliän suomennos parannetaan.
1690. Wanhemman Gezeliuksen jälestä tulee nuorempi Gezelius pispaksi Turkuun.
1695, 96 ja 97. Hirmuiset nälkäwuodet.
1697. Karle XI kuolee. — Karle XII kuninkaana.
1700—1721. Suuri pohjasmaan sota. — Sotatappelu lähellä Narwaa.
1703. Pietarin kaupunki perustetaan.
1709. Sotatappelu lähellä Narwaa.
1710. Wenäläiset rynttäywät Suomeen.
1712. Wenäläiset roswoawat Kajaanissa.
1713. Sotatappelu Pälkäneenweden rannalla.
1714. Sotatappelu Isossakyrössä. — Meritappelu Hankoniemen edustalla.
1715. Wenäläiset waltaawat Kajaanin linnan. — Koko Suomenmaa Wenäläisten käsissä.

1717. Kajaanin linna häwitetään.
1718. Karle XII ammutaan. — Wapaa aika alkaa. — Ulrika Eleonora kuninkaan istuimella.
1720—51. Fredrik I kuninkaana.
1721. Rauha Uudessakaupungissa.
1722. Haminan kaupunki linnoitetaan.
1734. Uusi lakikirja toimitetaan.
1741. Sota julistetaan Wenäjää wastaan. — Sotatappelu Lappeenrannalla.
1742. Antautuminen wihollisille Helsingissä.
1743. Rauha Turussa.
1745. Degerby (Lowiisan kaupunki) perustetaan.
1749. Wiapori perustetaan.
1751—1771. Adolf Fredrik kuninkaana.
1758. Pipliän suomennos parannetaan.
1759. Lakikirja suomennettuna.
1765. Merikaupungin oikeudet annetaan monille kaupungeille.
1771—1792. Gustaw III kuninkaana.
1772. Gustaw tekee wapaasta ajasta lopun. — Uusi hallitusmuoto säätään.
1775. Suomenmaa jaetaan 6:teen lääniin.
1776. Waasan howi-oikeus pannaan toimeen. — Pipliän suomennos parannetaan. — Kuopio perustetaan.
1778. Hämeenlinnan kaupunki siirretään.
1779. Tampere perustetaan.
1785. Kasköön kaupunki perustetaan.
1788. Sota Wenäjää wastaan alkaa. — Sotatappelu Suurensaaren edustalla. Anjalan liitto.
1789. Yhdistys- ja wakuutuskirja säätään. — Sotatappelu Parkumäellä, Ruotsinsalmella.
1790. Sotatappelu Walkialassa, Wiipurin lahdessa, Ruotsinsalmella. Rauha Wäärälässä.
1792. Gustaw III ammutaan. Gustaw IV Adolf kuninkaana.
1797. Huoneenhallitusseura Turussa perustetaan.
1802. Gustaw IV käypi Suomessa. Uusi yliopiston rakennus Turussa. Yliopisto suuressa mahdissa.
1808. Helmikuun 21 p. Wenäläiset ryntäywät Suomeen Suomalaiset wetäywät Pohjanmaalle.
Maalisk. 18 p. Swartholma antautuu wihollisille.
Huhtik. 18 p. Sotatappelu Siikajoella; 27 p. Rewolahdessa.

Toukok. 2 p. Sotatappelu Pulkkilassa; 3 p. Wiapori antautuu wihollisille.
1808. Heinäk. 14 p. Sotatappelu Lapualla.
Elok. 17 p. Sotatappelu Alawudella; 21 p. Karstulassa.
Syysk. 1 p. Sotatappelu Ruonassa; 2 p. Salmissa; 14 p. Orawaisissa.
Lokak. 27 p. Sotatappelu Wirta-sillan seuduilla.
Marrask. 19 p. Sowinto Olkijoella.
1809. Wenäläiset rynttäywät Ruotsinmaahan. — Gustaw IV pannaan kuninkaan wiralta pois.
Maalisk. 25 p. Herrainpäiwät Porwoossa alkawat; 27 p. Aleksander wahwistaa Suomen lait j. m.; 29 p. Aleksanderille tehdään kuuliaisuuden ja uskollisuuden wala.
Heinäk. 19 p. Herrainpäiwät päätetään.
Syysk. 17 p. Rauha Haminan kaupungissa.
Lokak. 3 p. Hallitus-neuwokunta tulee kokoon Turussa.
1811. Pankki perustetaan. Komitea Pietarissa. Wanha Suomi yhdistetään Uuden Suomen kanssa yhteen.
1812. Pipliä-seura Turussa.
1816. Lappeenranta saapi kaupungin oikeudet.
1817. Turun hiippakunta ylennetään arkkihiippakunnaksi.
1819. Senaati siirretään Helsinkiin.
1821. Tampere saapi wapaa-kaupungin oikeudet.
1825. Aleksander kuolee. Nikolai keisarina, julistuttaa jouluk. 24 p. hallitus-wakuutuksensa.
1826. Komitea Pietarissa häwenee.
1827. Tulipalo häwittää Turun.
1828. Yliopisto siirretään Helsinkiin.
1830. Suuremmat oikeudet annetaan monille kaupungeille.
1831. Suomalainen kirjallisuusseura perustetaan. Elias Lönnrot. — Uusi lääni-jako.
1836. Mustialan maanwiljelyslaitos pannaan toimeen.
1837. Jywäskylä saapi kaupungin oikeudet.
1838. Mikkeli saapi kaupungin oikeudet.
1839. Wiipurin howi-oikeus perustetaan.
1841. Alkeiskoulut pannaan paremmalle kannalle. — Kreiwi Rehbinder kuolee.
1842. Sunnuntaikoulut pannaan toimeen.
1844. Saiman kanawan kaiwamista alotetaan.
1848. Joensuu kaupunkina.

1849. Kolme realikoulua toimitetaan.
1850. Suomi jaetaan kolmeen hiippakuntaan. Suomenkielelle määrätään professori.
1852. Tuli ja taudit rajuawat. Yliopiston asetukset tehdään toisenlaisiksi.
1853. Wenäjä julistaa sodan Turkkia wastaan.
1854. Englannin ja Ranskan sotalaiwastot tulewat Suomen rannoille. Bomarsundin ja Gustafswärnin linnat häwitetään. Suomen ruotujakoinen sotawäki pannaan toimeen.
1855. Nikolai kuolee. Aleksander II tulee keisariksi. Wiaporia pommittawat Englantilaiset.
1856. Rauha tehdään Parisissa. Uusi lukio- ja koulusääntö annetaan. Suomentajia asetetaan läänihallituksiin. Saiman kanawa awataan. Höyryaluksen kulku Päijänteellä.
1857. Höyrylaiwakulku alkaa pitkin koko maan rannikkoa. Ensimäistä rautatietä ruwetaan tekemään. Suomalainen yli-alkeiskoulu määrätään Jywäskylään. Suomen asiain komitea asetetaan Pietariin. Suomen senaati järjestetään uudestaan. Wietetään muistojuhla kristin-opin tuomisesta. Lähetysseura perustetaan. Uudenmaan ja Hämeen läänin maanwiljelysseura pannaan toimeen. Maa jaetaan 50 lääninlääkärikuntaan. Naiskoulu määrätään Waasaan.
1858. Kuopio saa merikaupungin oikeuden. Metsänhoito-opisto määrätään. Ikaalisten kirkonkylään perustetaan kauppala. Iltakouluja määrätään. Kuuromykkä-koulu asetetaan Turkuun. Naiskoulu määrätään Ouluun.
1859. Maariahaminan kaupunki päätetään perustettawaksi. Suomalainen yli-alkeiskoulu määrätään Tampereelle. Sähkölennätin-lanka johdatetaan pitkin koko rantaa. Suurempi wapaus itsensä-elättämiseen ja kaupantekoon suodaan.
1860. Oma raha määrätään maahan. Joensuu saa merikaupungin oikeuden. Iisalmi ja Salo saawat kauppalan oikeuden. Koulunopettajain kokouksia pidetään. Maanwiljelyksen ja yhteisten töitten toimikunta asetetaan senaatiin. Yli-alkeiskoulu määrätään Kokkolaan.

1861. Maariahamina saa kaupungin oikeuden. Kalastusten katsastaja määrätään.
1862. Säätyjen waliokunta kokoontuu Helsingissä. Helsingin—Hämeenlinnan rautatie awataan kuljettawaksi. Kuuromykkäin koulu perustetaan Kuopioon. Suomen Yhdyspankki perustetaan.
1863. Kansakoulu-seminaari määrätään Jywäskylään. Waltiopäiwät alkawat syyskuun 15 p.
1864. Annetaan asetus eläinten rääkkäämisestä ja holhojahoidosta.
1865. Asetus kunnallishallituksesta maalla, sekä suomen kielen asettamisesta oikeus- ja wirkakunnissa käytettäwäksi. Palowiinan poltto määrätään tehdaspolttimoille. Suostuntawero määrätään, ja painowapaus suodaan.
1866. Sawonlinna saa merikaupungin oikeuden.
1867. Waltiopäiwät alkawat tammik. 22 p. Painowapaus lakkaa. Suuri katowuosi ja taudillisuus.
1868. Aljetaan rakentaa rautatietä Riihimäeltä Pietariin. Asetus metsästyksestä ja otuksen pyynnöstä, sekä uusi Konkurssisääntö.
1869. Suomen waltiokalenteri annetaan ensi kerta suomen kielellä. Perustuskirja Kemin kaupungille. Waltiopäiwäjärjestys annetaan huhtik. 15 p. ja uusi Kirkkolaki jouluk. 6 p.
1870. Ylihallitus koulutoimelle ja Tilastollinen wirkakunta asetetaan. Ruwetaan kultaa kaiwamaan Lapissa.
1871. Ruotsalainen kansakoulu-seminaari awataan Tammisaarella.
1872. Porwoon ja Hankoniemen rautateitä ruwettiin rakentamaan. Waltiopäiwät koossa.

Ainehisto.

Hinta: 60 penniä.